

**ΣΥΛΛΟΓΗ ΠΑΛΑΙΤΥΠΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ**

ΥΠΟ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΜΠΕΛΕΖΟΥ
ΚΑΙ
ΑΘΗΝΑΣ Ν. ΚΟΝΤΑΛΗ

**ΣΥΛΛΟΓΗ ΠΑΛΑΙΤΥΠΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ**

**ΥΠΟ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΜΠΕΛΕΖΟΥ**
Έπ. Καθηγητού Θεολ. Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών
ΚΑΙ
ΑΘΗΝΑΣ Ν. ΚΟΝΤΑΛΗ
ύπ. Δρος Πανεπιστημίου Αθηνών

Με άφορμή τὸν έορτασμό τῶν έκατὸν πενήντα χρόνων ἀπὸ τὴν ἴδρυσή του (1837-1987), ἡ Σύγκλητος τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Αθηνῶν ἔλαβε, στὴ συνεδρία τῆς 31.1.1985, ἐπὶ πρυτανείας Μιχαήλ Π. Σταθοπούλου, τὴν ἀπόφαση «νὰ ἐκτεθεῖ τὸ μουσειακὸ ὑλικὸ τῆς Ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ὄλων τῶν Σχολῶν του» σὲ κτήριο ποῦ ἡ ἴδια εἶχε ὀρίσει παλαιότερα (3.5.1977 καὶ 25.7.1978) γιὰ τὴ στέγαση τοῦ Μουσείου Ἱστορίας του. Τὸ κτήριο αὐτὸ δὲν ἦταν ἄλλο ἀπὸ τὸ Παλαιὸ Πανεπιστήμιο, τὴ γνωστὴ οἰκία Κλεάνθους στὴν Πλάκα (Θόλου 5)¹.

1. Τὸ κτήριο αὐτὸ στέγασε τὸ πρῶτο ἑλληνικὸ Πανεπιστήμιο, τὸ «Πανεπιστήμιον τοῦ Ὁθωνος», μὲ τίς τέσσερις τότε Σχολές του, Θεολογίας, Νομικῶν Ἐπιστημῶν, Ἱατρικῆς καὶ Φιλοσοφίας, ἀπὸ τὸ 1873 ὡς τὸ 1841. Γιὰ τὴν Ἱστορία τοῦ κτηρίου βλ. Μ. Ἀδάμη - Καρδαμίτση, «Τὸ σπίτι τοῦ Κλεάνθη στὸ Ριζόκαστρο», στὸν τόμο: *Ἐθνικὸ καὶ Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιο Αθηνῶν. 1837-1987: Ἐκατὸν Πενήντα Χρόνια. Κατάλογος Ἐκθεσῆς Ἐνθυμημάτων. Μουσεῖο Ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου Αθηνῶν*, [Ἀθῆνα 1987], σ. 21-23.

Τὴν ἴδρυση τοῦ Μουσείου ὄριξε ὁ Νόμος 5343 τοῦ 1932, ὁ ὁποῖος ἀνέθετε τὴν «περισυλλογὴν, συγκέντρωσιν καὶ ταξινομήσιν τῶν παντὸς εἶδους ἀντικειμένων, ἐγγράφων, βιβλίων καὶ κειμηλίων τῆς Ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου» στὴ Διεύθυνση Γενικῶν Ἀρχείων, Δημοσιευμάτων καὶ Ἐθιμοτυπίας τοῦ Πανεπιστημίου. Ἡ τελευταία ὑπεχρεοῦτο νὰ μεριμνήσει γιὰ τὴ συλλογὴ ὄλων τῶν κειμηλίων, τῶν «ἀναφερομένων εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ εὐρισκομένων εἰς τὴν κατοχὴν οἰασδῆποτε ἀρχῆς», καθὼς καὶ τὴ δημιουργία «εἰδικοῦ Μουσείου, στεγαζομένου ἀπαραιτήτως εἰς μίαν αἴθουσαν τοῦ κεντρικοῦ κτηρίου τοῦ Πανεπιστημίου καὶ περιλαμβάνοντος τὰ πολυτιμότερα καὶ σπανιώτερα κειμήλια τῆς Ἱστορίας του» (ἄρθρον 260), ἐν ὄψει μάλιστα τοῦ ἔορτασμοῦ τῆς ἀ΄ ἑκατονταετίας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του (1837-1937). Δυστυχῶς, τὰ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν δὲν ὑπῆρξαν εὐνοϊκὰ γιὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ συγκεκριμένου Μουσείου καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ Νομοθέτη τοῦ 1932 ἐπέπρωτο νὰ ἐκπληρωθεῖ μετὰ ἀπὸ μίαν πεντηκονταετία.

Τὴν ἀνοίξη τοῦ 1986 συγκροτήθηκε τριμελὴς Ἐπιτροπὴ Μουσείου², ἡ ὁποία ἐργάστηκε γιὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ νέου Μουσείου, ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὴν παραλλήλως συσταθεῖσα Ἐπιτροπὴ Ἐκθέσεως Ἐνθυμημάτων τοῦ Πανεπιστημίου³. Ἡ Ἐκθεση ἀνοίξε, τελικὰ, γιὰ τὸ κοινὸ ὡς μόνιμη Ἐκθεση Ἐνθυμημάτων, καὶ μαζί της ἐπισήμως καὶ τὸ Μουσεῖο, στὶς 2 Μαΐου τοῦ 1987 στὸ Παλαιὸ Πανεπιστήμιον⁴, μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἑκατοντηκονταετηρίδος, εἶχε δὲ ἐξαιρετικὴ ἐπιτυχία.

Τὸ τμήμα τῆς Ἐκθέσεως Ἐνθυμημάτων ποὺ ἀφοροῦσε, εἰδικότερα, στὴν Ἱστορίαν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς φιλοξενήθηκε στὶς αἴθουσες τοῦ β ὀρόφου τοῦ Μουσείου καὶ περιελάμβανε χειρόγραφα, παλαιὰ βιβλία, χαρακτηριστικὰ, προσωπογραφίες, φωτογραφίες, λάβαρα, ἔγγραφα, ἐπιστολές, περιοδικὰ, ψηφίσματα κ.ἄ. Τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ ἦσαν προϊόν δανεισμοῦ ἢ δωρεᾶς ἐκ μέρους τῆς ἴδιας τῆς Σχολῆς ἢ Καθηγητῶν αὐτῆς⁵ καὶ συγγενῶν τους, ἕνα δὲ μεγάλο μέρος τους παρέμεινε στὴ μόνι-

2. Τὴν ἀποτελοῦσαν ἡ Ἀθηνᾶ Καλογεροπούλου, ὁ Ἄσαντοῦρ Μπαχαριάν καὶ ἡ Δήμητρα Τσούχλου ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τοῦ Καθηγητοῦ Χρυσάνθου Χρήστου.

3. Σὲ αὐτὴν μετεῖχε ἀπὸ πλευρᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς ὁ Καθηγητὴς Ἐμμανουὴλ Κωνσταντινίδης.

4. Βλ. Ἐθνικὸ καὶ Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. 1837-1987: Ἐκατὸν Πενήντα Χρόνια. 2-5 Μαΐου 1987. Ἐπετειακὴς Ἐκδηλώσεις, Ἀθήνα 1990, σ. 55-57.

5. Ὅπως λ.χ. τῶν Καθηγητῶν Γ. Γρατσέα, Γερ. Κονιδάρη, Σπ. Κοντογιάννη, Δ. Μπαλάνου, Παν. καὶ Ν. Μπρατσιώτη, Ν. Νησιώτη κ.ἄ.

μη συλλογή τοῦ Μουσείου καὶ φυλάσσεται ἢ ἐκτίθεται ἐκεῖ μέχρι σήμερα. Τὴν πρώτη συνοπτικὴ καταγραφή τους –για τὶς ἀνάγκες τοῦ Ὁδηγοῦ τῆς Ἐκθέσεως– ὀφείλουμε στὴν ἀρχαιολόγο καὶ ἱστορικὴ Ἀθηνᾶ Καλογεροπούλου⁶. Μετὰ τὸ 1991 ἡ νεοδιορισθεῖσα ἐπιμελήτρια τοῦ Μουσείου, μουσειολόγος καὶ ἱστορικὸς Τέχνης Ἑλενα Γιατρᾶ, φρόντισε γιὰ τὴ συντήρηση καὶ ταξινόμηση τοῦ ἀπολειφθέντος βιβλιακοῦ καὶ λοιποῦ κειμηλιακοῦ ὑλικοῦ, τὸ ὁποῖο μετὰ τὴ λήξη τῶν πανηγυρισμῶν γιὰ τὰ ἑκατὸν πενήντα ἔτη τοῦ Πανεπιστημίου μᾶλλον ξεχάστηκε ἀπὸ τοὺς ἐπίσημους ἄνδρες του. Τὸ 2005 ἡ Θεολογικὴ Συλλογὴ χειρογράφων καὶ ἐντύπων βιβλίων τοῦ Μουσείου ἐντάχθηκε σὲ κοινὸ πρόγραμμα τοῦ Πανεπιστημίου μὲ τὸ Τμῆμα Πληροφορικῆς καὶ Τηλεπικοινωνιῶν ὑπὸ τὸν τίτλο: «Ψηφιοποίηση, τεκμηρίωση καὶ προβολὴ τοῦ Μουσείου Ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν»⁷. Στὸ πλαίσιο αὐτοῦ τοῦ προγράμματος ἀναλάβαμε τὴν ταξινόμηση, ἀξιολόγηση καὶ τεκμηρίωση τοῦ ἀποθησαυρισμένου στὸ Μουσεῖο ὑλικοῦ, ἀποτελουμένου ἀπὸ χειρόγραφα, ἔγγραφα καὶ παλαιὰ βιβλία θεολογικοῦ περιεχομένου. Πρῶτος καρπὸς τῆς ἐπιτόπιας ἔρευνας καὶ καταγραφῆς τοῦ ἐν λόγῳ ὑλικοῦ εἶναι ὁ κατάλογος ποὺ ἀκολουθεῖ.

Στὸ συγκεκριμένο κατάλογο περιλαμβάνονται βιβλία τυπωμένα ἀπὸ τὸ 1539 ἕως τὸ 1841 (τὰ περισσότερα στὴ Βενετία), τὰ ὁποῖα, ὅπως προαναφέραμε, ἀνήκαν προηγουμένως στὰ Σπουδαστήρια καὶ τὴ Βιβλιοθήκη τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν καὶ παραχωρήθηκαν ἀπὸ αὐτὴν γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς προαναφερθείσης Ἐκθέσεως⁸. Πρόκειται γιὰ δύο *Εὐαγγέλια*, δύο *Μηναῖα* καὶ ἓνα *Τυπικόν*, μία Συλλογὴ πατερικῶν ἐρμηνευτικῶν Σχολίων στοὺς *Ψαλμούς* 1-50, δύο *Τόμους* (*Καταλλαγῆς* καὶ *Ἀγά-*

6. Βλ. Ἐθνικὸ καὶ Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν. 1837-1987: Ἐκατὸν Πενήντα Χρόνια. Κατάλογος Ἐκθέσεως Ἐνθυμημάτων, σ. 121-125.

7. Μὲ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ προγράμματος, τοῦ ὁποῖου τὴν εὐθύνη ὑλοποιήσεως ἔχει ὁ Καθηγητὴς τῆς Πληροφορικῆς Κωνσταντῖνος Χαλάτσης, ἡ πρόσβαση στὰ ἀντικείμενα τοῦ Μουσείου θὰ εἶναι ἐφικτὴ μέσῳ διαδικτύου, θὰ μποροῦν δὲ αὐτὰ νὰ προβάλονται καὶ νὰ χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ διάφορες κατηγορίες ἐπισκεπτῶν, βάσει πολλαπλῶν κριτηρίων.

8. Τὰ βιβλία παραχωρήθηκαν ἀπὸ τὴ Θεολογικὴ Σχολή, μὲ εἰδικὴ ἐντολὴ Πρυτάνεως, στὴν Ἐπιτροπὴ Ἐκθέσεως Ἐνθυμημάτων στίς 28.1.1987. Δύο ἀπὸ τὰ βιβλία τῆς συλλογῆς προέρχονταν, μὲ τὴ σειρά τους, ἀπὸ δωρεὰ πρὸς τὴ Σχολὴ τοῦ Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Ἰεζεκιὴλ κὶ ἓνα ἀπὸ δωρεὰ τοῦ Ἑλασσῶνος Καλλινίκου (βλ. ἐντυπα ἐτῶν 1539, 1568 καὶ 1563 ἀντιστοιχῶς).

της) ἀπὸ τῆ γνωστῆ ἀντιλατινικὴ τριλογία τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου, ἓνα Ἐγχειρίδιο Ἐξομολογητικῆς μεταφρασμένο ἀπὸ τὰ ἰταλικά, μία Περιγραφή τοῦ θεοβαδίστου ὄρους Σινᾶ καὶ τὴν τετράτομη Ἱστορία τῆς Παγκόσμιας Παλαιογραφίας τοῦ J.B. Silvestre στὰ γαλλικά⁹. Σὲ κάποια ἀπὸ αὐτὰ εἶχαν συναφθεῖ ἐπιπλέον φύλλα ἀπὸ ἄλλα βιβλία¹⁰ ἢ ἔγγραφα¹¹, τὰ ὁποῖα εἴτε ἀποκολλήθηκαν κατὰ τὴ συντήρηση εἴτε μέλλουν νὰ ἀποκολληθοῦν, γίνεται δὲ γι' αὐτὰ εἰδικὸς λόγος στὴν κατὰ μέρος περιγραφή.

Παραδίδονται σήμερα τὸν περιγραφικὸ κατάλογο τῆς Θεολογικῆς Συλλογῆς Παλαιτύπων Βιβλίων τοῦ Μουσείου Ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, αἰσθανόμεστε τὴν ὑποχρέωση νὰ εὐχαριστήσουμε ἰδιαίτερος τὴν ἐπιστημονικὴ ομάδα τοῦ Μουσείου, τὴν ἐπιμελήτριά του κα Ἑλενα Γιατῶ μὲ τὶς συνεργάτιδες τῆς Μυρσίνη Πήχου καὶ Φαίη Τσίτου, τὸν Κοσμήτορα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Καθηγητὴ πρωτ. Γεώργιο Μεταλληνὸ γιὰ τὶς παροτρύνσεις του, τὸν προϊστάμενο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος κ. Ἀγαμέμνονα Τσελίκα γιὰ τὴν ἀνεκτίμητη βοήθειά του, τέλος δὲ τὴν ἐρευνήτρια τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κα Πηνελόπη Στάθη γιὰ τὴν ἀνάγνωση τῶν σημειώσεων στὰ καραμανλήδικα.

9. Τὰ παραπάνω βιβλία μνημονεύονται καὶ στὸν *Κατάλογο Ἐκθεσης Ἐνθυμημάτων* ποῦ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο τὸ 1987 (βλ. ὅ.π., σ. 124-125). Κατὰ τὴ διάρκειά τῆς Ἐκθέσεως εἶχαν ὅλα τοποθετηθεῖ σὶς προθήκες τῆς Β' Αἴθουσας τοῦ β' ὀρόφου τοῦ Μουσείου.

10. Στὰ βιβλία λ.χ. τῶν ἐτῶν 1566 καὶ 1698 συναριθμοῦνται δύο φύλλα ἀπὸ ἔντυπα *Εὐαγγέλια* (ἓνα ἀπὸ ἑλληνικὸ κα ἓνα ἀπὸ δίγλωσσο ἀντιστοιχῶς).

11. Στὰ ἔντυπα τῶν ἐτῶν 1568 καὶ 1615 ἔχουμε ἀποσπάσματα ἀπὸ χειρόγραφα συμβολαιογραφικὰ βιβλία, στὸ μὲν πρῶτο δύο φύλλα νοταριακοῦ καταστίχου τοῦ ἔτους 1553, ποῦ ἔχουν ἀποσπασθεῖ ἀπὸ τὴ βιβλιοδεσία, ἐνῶ στὸ δεύτερο ἓνα φύλλο χρονολογούμενο τὸ 1704.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- AK Ἀριθμὸς Καταλόγου ἢ Κτηματολογίου.
- ΓΚΙΝΗ-ΜΕΞΑ Δ.Σ. Γκίνη - Β.Γ. Μέξα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800-1863: Ἀναγραφή τῶν κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον ὅπου δῆποτε ἑλληνιστὶ ἐκδοθέντων βιβλίων καὶ ἐντύπων ἐν γένει τῆς περιόδου ταύτης*. Τόμος πρῶτος: 1800-1839, Ἐν Ἀθήναις 1939 [= Πραγματεῖα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν: 11].
- ΗΛΙΟΥ Φ. Ἡλιοῦ, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τοῦ 19ου αἰώνα. Βιβλία, φυλλάδια*. Τόμος Α΄. 1801-1818, Ἀθήνα 1997 [Βιβλιολογικὸ Ἔργαστήρι. Ἑλληνικὸ Λογοτεχνικὸ καὶ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο].
- ΘΗΕ *Θρησκευτικὴ καὶ Ἡθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*. 1-12, Ἀθήναι 1962-1968.
- L. BH. 15-16. I-IV E. Legrand, *Bibliographie hellénique, ou Description raisonnée des ouvrages publiés en grecs par des grecs au XVe et XVIe siècles*, I-IV, Paris 1885-1906.
- L. BH. 17. I-V E. Legrand, *Bibliographie hellénique, ou Description raisonnée des ouvrages publiés en grecs par des grecs au dixseptième siècle*, I-V, Paris 1894-1903.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Α΄ Θ. Ι. Παπαδοπούλου, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466 ci.-1800)*. Τόμος Α΄. Ἀλφαβητικὴ καὶ χρονολογικὴ ἀνακατάταξις, Ἀθήναι 1984 [= Πραγματεῖα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν: 48].

1539

(Α.Κ. 14)

[Παλαιότερος Α.Κ.: Σπουδαστήριον Πρακτικῆς Θεολογίας: 155]

ΙΕΡΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

[Βενετία 1539]

Βιβλίον λειτουργικόν. Περιέχει τὸ κείμενον τῶν εὐαγγελικῶν περικοπῶν ποὺ ἀναγινώσκονται, σύμφωνα μὲ τὸ Ὁρθόδοξο τυπικόν, στῆ θεία Λειτουργία¹². Ἡ συγκεκριμένη ἐκδοσις, παραγωγῆς τοῦ Stefano Nicolini da Sabbio, εἶναι ἡ πρώτη ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις ἐντύπων Εὐαγγελίων ποὺ κυκλοφόρησαν τὸ 16ο αἰῶνα¹³.

12. Γιὰ τὸν τίτλον *Εὐαγγέλιον* βλ. περισσότερα στὸ Ἰω. Καραβιδουπόλου, «Εὐαγγελιστάριον - Εὐαγγελιάριον - Εὐαγγέλιον: Διευκρινίσεις στὴν ἐπικρατοῦσα ὄρολογία», στὸν τόμο: *Ἀναφορὰ εἰς μνήμην Μητροπολίτου Σάρδεων Μαξίμου 1914-1986*, Γενεύη 1989, τόμ. 3, σ. 107-117 [καὶ στοῦ ἴδιου, *Μελέτες Ἐρμηνεύας καὶ Θεολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 1990 (=Βιβλικὴ Βιβλιοθήκη: 7), σ. 299-315].

13. Βλ. Φ. Ἡλιοῦ, *Προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία. Α΄. Τὰ βιβλιογραφικὰ κατάλοιπα τοῦ E. Legrand καὶ τοῦ H. Pernot (1515-1799)*, Ἀθήνα 1973, σ. 66.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Τίτλος ἐξωφύλλου: «ΙΕΡΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ» [φ. αΓ'],
2. [Πρόσθετο τμήμα φύλλου, πρὸς ἀντικατάσταση, προφανῶς, βιβλιογραφικοῦ σημειώματος ποῦ ἔχει ἀφαιρεθεῖ ἀπὸ τὸ α' φύλλο. Περιέχει στὸ πίσω μέρος σημείωμα περὶ τῆς δωρεᾶς τοῦ βιβλίου ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Ἰεζεκιὴλ στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν],
3. Εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα ἀπὸ τὴν Κυριακὴ τοῦ Πάσχα μέχρι τὴν Πεντηκοστή (φ. αΠ'-γΠ'),
4. Εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα ἀπὸ τὴ Δευτέρα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (φ. γΠ'-ηΓ'),
5. Εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα ἀπὸ τὴ Δευτέρα τῆς πρώτης ἐβδομάδος τοῦ Νέου Ἔτους (φ. ηΠ'-κVII'),
6. Εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα ἀπὸ τὴν Κυριακὴ Τελώνου καὶ Φαρισαίου μέχρι τὸ Σάββατο τῆς Ἀναστάσεως (φ. κVIII'-πΓ'),
7. Εὐαγγέλια Ἑωθινὰ Ἀναστάσιμα (φ. πΓ'-πIII'),
8. Εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα Μηνολογίου (ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου ἕως 31ης Αὐγούστου) (φ. πV'-φIII'),
9. Εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα σὲ γενικὲς μῆνες Ἁγίων καὶ ποικίλες περιστάσεις (φ. φIII'-φIII'), καὶ
10. Κολοφώνας, μὲ τὴν καταχώρηση τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἐκδότου Στεφάνου Σαβίου καὶ τὸ τυπογραφικὸ του σῆμα (φ. φV').

ΕΚΔΟΤΗΣ, ΤΟΠΟΣ, ΧΡΟΝΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Σύμφωνα μὲ τὸν κολοφώνα, στὸ τελευταῖο φύλλο τοῦ βιβλίου, τὸ Εὐαγγέλιο τυπώθηκε στὴ Βενετία τὸ ἔτος 1539 ἀπὸ τὸν Στέφανο Σάβιο μὲ τὴν οἰκονομικὴ συνεργασία τῶν Βενετῶν τυπογράφων Ἰερωνύμου Giralaldi καὶ Damiano Santa Maria. Ὁ ἀνθρωπιστὴς καὶ τυπογράφος Stefano Nicolini da Sabbio, τῆς γνωστῆς οἰκογενείας da Sabbio ἀπὸ τὴν Brescia, δραστηριοποιήθηκε ὡς τυπογράφος στὴ Βενετία (1524-1542), τὴ Ρώμη (1542-1564) καὶ τὴ Βερόνα, μόνος του ἢ μὲ τοὺς ἀδελφούς του. Μὲ τὶς ἐκδόσεις του συνέβαλε πολὺ στὴν ἐξέλιξη τῆς εἰκονογράφησης καὶ τῆς μορφῆς τῶν ἔντυπων ἑλληνικῶν βιβλίων, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ στὰ ἐπίτιλα, τὰ μονογράμματα καὶ τὴ διχρωμία, κατὰ μίμηση τῶν ἀντιστοι-

χων βυζαντινῶν χειρογράφων¹⁴. Στὴ βάση τοῦ κολοφώνα τοῦ βιβλίου, μετὰ τὴ βιβλιογραφικὴ ἔνδειξη: «Venetiis per Stephanum Sabien(sis) sumptu vero D(omi)ni Hieronymi / Giraldi de Marcodellis Viccotini, et D(omi)ni Damiani de / sancta Maria MDXXXIX», βρῖσκεται τὸ σῆμα τοῦ Στεφάνου da Sabbio, στέμμα ὑπερυψωμένο πάνω ἀπὸ γέφυρα.

ΣΧΗΜΑ: 4ο, δίστηλο. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ: 0,30X0,21 m.

ΣΕΛΙΔΑΡΙΘΜΗΣΗ: Ἡ ἀρίθμηση τῶν φύλλων γίνεται κατὰ ὀκτάφυλλα τετράδια (μὲ ἐξαιρέση τὰ δύο πρῶτα, πού εἶναι πεντάδια, καὶ τὸ τελευταῖο, πού εἶναι τριάδιο) καὶ σημειώνεται στὸ κάτω δεξιὸ ἄκρο τῶν τεσσάρων πρῶτων φύλλων ἐκάστου τετραδίου ὡς ἐξῆς: α, αII, αIII, αI-III κ.ο.κ. Συνολικὰ ἀριθμοῦνται εἰκοσιένα τετράδια μὲ τὰ γράμματα ἀπὸ τὸ α ἕως τὸ φ, στὴν κορυφὴ δὲ τοῦ κολοφώνα τοῦ βιβλίου σημειώνονται τὰ ἐξῆς: «REGISTRUM / α β γ δ ε ζ η θ ι κ λ μ ν ξ ο π ρ σ τ υ φ / Omnes sunt quaternio/nes praeter α β quinterniones et ultimum ternionem».

ΧΑΡΤΙ: Χειροποίητο, γραμμωτό, κιτρινισμένο, σὲ πολλὰ σημεία φθαρμένο καὶ σαρακοφαγωμένο, ἐν μέρει ὑγροδιαβρωμένο καὶ μὲ ὑπολείμματα στάγματος κεραιοῦ.

ΜΕΛΑΝΙ: Μαῦρο καὶ (στοὺς τίτλους καὶ τὰ πρωτογράμματα) ἐρυθρό.

14. Βλ. Αἰκ. Κουμαριανοῦ - Λ. Δρούλια - Ε. Layton, *Τὸ ἐλληνικὸ βιβλίο: 1476-1830*, Ἀθήνα 1986, σ. 268.

ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ: Εἰκονογράφηση δὲν ὑπάρχει, ὅμως ὑπάρχουν ἐπίτιπλα σχέδια, διακοσμητικὰ ἐπίτιπλα καὶ πρωτογράμματα.

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Τὸ δέσιμο εἶναι παλαιοῦ τύπου, μὲ δέγμα κατσικίσιο καφὲ χρώματος πάνω σὲ ξύλο, ὅλα ἔντονα σαρακοφαγωμένα.

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ: Συντηρήθηκε γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Μουσείου τὸ 1993.

ΚΤΗΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΛΟΙΠΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ:

1.α. Στὴν πίσω ὄψη τοῦ πρώτου ἐκ τῶν δύο παραφύλλων ποὺ προηγούνται τοῦ τίτλου ἐξωφύλλου σημειώνονται ἀνορθογράφως, στὸ πάνω μέρος, τὰ ἐξῆς: «το σηβαγγηλο ο της Παναγιας απο το μοισοβουνη¹⁵ et [...] / οκτομβριου».

β. Ὅμοίως, στὴν πίσω ὄψη τοῦ δευτέρου ἐκ τῶν τριῶν φύλλων ποὺ ἔπονται τοῦ κολοφώνα ὑπάρχει, στὸ μέσον περιπίου, ἡ σημείωση: «ετου-το το εβαγγέλιον ἦνε ἀπουτουμησουβούνη / απου τι παναγια».

2.α. Στὴν ἐμπρόσθια ὄψη τοῦ ἐξωφύλλου τίτλου τοῦ βιβλίου ὑπάρχει ἡ ἀτελὴς σημείωση: «ἔχει σελίδας».

β. Στὴν πίσω ὄψη τοῦ ἰδίου φύλλου σημειώνεται σὲ συντομογραφικὴ γραφὴ τοῦ 15ου αἰώνα τὸ ἐξῆς τροπᾶριο: «τὴν |λαμπάδα| τὴν φ(αι)νήν καὶ τῆς παρθενίας τόν ἀσίγητον θησαυρόν / τὴν [ὄντως] |ἀξίας| φωνάς οὐρανίους Αἰκατερίνην τὴν / ἀγίαν ἡμνοις (sic) τιμήσωμεν» καί, ἀνορθογράφως ἐπίσης, δίπλα σὲ αὐτὸ ὁ ὕμνος: «ἀγαπίσω σι κ(ύρι)ε ἡσχῆς μου / κέ σταιρέομά μου καὶ κατα.».

3. Στὴν ὀπίσθια ὄψη τοῦ ἡμιφύλλου ποὺ ἐντίθεται σὲ ἀντικατάσταση τοῦ ἀποκοπέντος τμήματος τοῦ πρὸ τοῦ τίτλου παραφύλλου βρίσκεται τὸ δωρητῆριο σημείωμα τοῦ γνωστοῦ λογίου καὶ δωρητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Ἰεζεκιήλ Βελανιδιώτου (1874-1953)¹⁶: «ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Θεσσαλιώτιδος κ. Ἰεζεκιήλ προσφέρει / τὸ Ἱερὸν τοῦτο εὐαγγέλιον ἐκδόσεως 1539 / τῆς ποτέ Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγίου Τρύφωνος Μούχας / τῆς ἐπαρχίας Καρδίτσας εἰς τὴν βιβλιοθήκην / τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου / Ἀθηνῶν. _».

15. Πρόκειται γιὰ τὸ Μεσοβούνη(ον), χωριὸ τῆς ἐπαρχίας Καρδίτσας τοῦ Ν. Τρικάλων.

16. Περὶ αὐτοῦ βλ. καὶ στὸν τόμο: *Εὐεργέτες καὶ Δωρητὲς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Α' 1837-1944* [ἔρευνα, σύνταξη: Ἀ. Ἀντωνόπουλος - Χ. Μπαλῆ], Ἀθήνα 2003, σ. 35-36.

4.α. Στὴν ἐμπρόσθια ὄψη τοῦ τελευταίου τυπωμένου φύλλου τοῦ βιβλίου, ἐκεῖ ὅπου βρίσκεται ὁ κολοφώνας (φ. φV^r), ἀναγράφονται: i) Ἡ διευκρίνιση: «ἔτει 1539» γιὰ τὸ λατινιστὶ παραδιδόμενο ἔτος ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου, καὶ ii) Τὸ κτητορικὸ σημεῖωμα: «Τῆς ποτὲ Ἱερᾶς Μονῆς / Μούχας τοῦ Ἁγίου / Τρύφωνος./ † [Θεσσαλιώτιδος]»,

β. Στὸ ἄνω ἄκρο τῆς πίσω ὄψεως τοῦ προηγουμένου φύλλου ὑπάρχει δυσανάγνωστο (λόγω κακῆς καταστάσεως τοῦ ὑλικοῦ) δοκίμιο κονδυλίου: «απο αλ[...] ακ[...] καὶ δ[...] τύς αγιγενε(ας) θεδδδδεδ.».

L. BH. 15-16. I: 99.

1563

(A.K. 15)

[Παλαιότερος A.K: Σπουδαστήριο Πρακτικῆς Θεολογίας: 6947]

ΤΟ ΘΕΙΟΝ ΚΑΙ ΙΕΡΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

[Βενετία 1563]

Βιβλίον λειτουργικόν. Περιέχει τὸ κείμενον τῶν εὐαγγελικῶν περικοπῶν ποὺ κατὰ τὸ Ὁρθόδοξον τυπικὸν ἀναγινώσκεται τις Κυριακὴς καὶ τις ἑορτὴς στὴ θεία Λειτουργία.

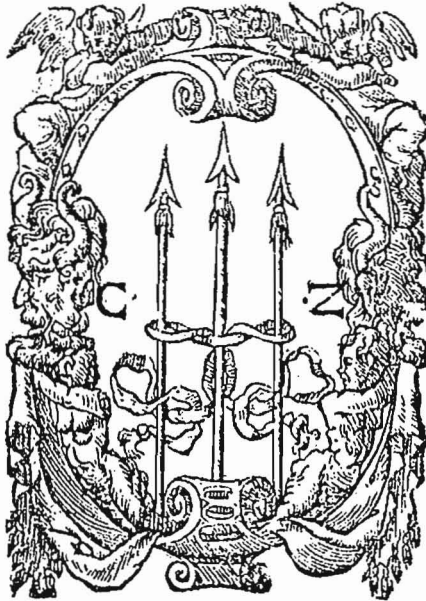
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Τίτλος ἐξωφύλλου: «ΤΟ ΘΕΙΟΝ ΚΑΙ ΙΕΡΟΝ / ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ» [φ. αΓ^r],
2. Εἰκόνα Σταυρώσεως [φ. αΓ^r],
3. Εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα ἀπὸ τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα μέχρι τὴν Πεντηκοστήν (φ. αΠ^r-βVI^r),
4. Εἰκόνα Σταυρώσεως (φ. βVI^r),
5. Εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα ἀπὸ τὴν Δευτέρα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἧτοι Κυριακὴς (καὶ καθημερινὴς) τοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Μάρκου (φ. βVII^r-εΠ^r),
6. Εἰκόνα Σταυρώσεως (φ. εΠ^r),
7. Εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα μετὰ τὴν ἐπιγραφήν: «Τῆν Δευτέρα τῆς πρώτης ἑβδομάδος τοῦ Νέου Ἔτους» (φ. εΠΙ^r-κΙΙΙ^r),
8. Εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα ἀπὸ τῆς Κυριακῆς Τελώνου καὶ Φαρισαίου μέχρι τὸ Σάββατον τῆς Ἀναστάσεως (φ. κIV^r-κVII^r),
9. Εὐαγγέλια Ἑωθινὰ Ἀναστάσιμα (φ. κVIII^r-λΠ^r),

10. Εὐαγγελικά ἀναγνώσματα κατὰ μῆνα, ἀπὸ Σεπτεμβρίου ἕως Αὐγούστου (φ. λII'-οI'),
11. Εὐαγγελικά ἀναγνώσματα σὲ γενικὲς μνήμες Ἁγίων καὶ ποικίλες περιστάσεις (φ. οI'-οVIII'), καὶ
12. Κολοφώνας, μὲ τὸ τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ ἐκδότη (φ. οVIII').

ΕΚΔΟΤΗΣ, ΤΟΠΟΣ, ΧΡΟΝΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Σύμφωνα μὲ τὸν κολοφώνα στὴν τελευταία σελίδα τοῦ βιβλίου: «Ἐνετίησιν παρὰ Χριστοφόρῳ τῷ Ζανέτῳ νεωστὶ με/τὰ πολλῆς ἐπιμελείας διορθωθέν, καὶ ἐν/τυπωθέν, ἔτει τῷ ἀπὸ τῆς ἐν / σαρκὶ οἰκονομίας / ἀφ'ἑγ'». Πρόκειται γιὰ τὸν Cristoforo Zanetti, υἱὸ τοῦ Bartolomeo Zanetti, ὁ ὁποῖος ἴδρυσε τυπογραφεῖο καὶ ἐξέδιδε βιβλία στὴ Βενετία ἀπὸ τὸ 1600 ἕως τὸ 1630¹⁷. Τὸ τυπογραφικὸ σῆμα, τρία δεμένα δόρατα στραμμένα πρὸς τὰ πάνω, ἔχει τὰ ἀρχικὰ τοῦ τυπογράφου.

ΣΧΗΜΑ: 4ο, δίστηλο. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ: 0,29X0,20 m.

ΣΕΛΙΔΑΡΙΘΜΗΣΗ: Ἡ ἀρίθμηση γίνεται κατὰ τετράδια ἀπὸ ὀκτώ

17. Βλ. Αἰκ. Κουμαριανοῦ - Λ. Δρούλια - Ε. Layton, *Τὸ ἑλληνικὸ βιβλίον: 1476-1830*, σ. 268, 286 καὶ 288.

φύλλα. Σημειώνεται σὸ κάτω δεξι ἄκρο τῶν τεσσάρων πρώτων φύλλων κάθε τετραδίου (ἦτοι: α, αII, αIII, αIII), ἂν καὶ σὲ ὀρισμένα φύλλα ποὺ θὰ ἔπρεπε κανονικὰ νὰ ὑπάρχει ἀρίθμηση αὐτὴ παραλείπεται. Συνολικὰ ἀριθμοῦνται δεκαπέντε τετράδια μὲ τὰ γράμματα α ἕως ο. Στὴν ἀρχὴ τοῦ κολοφώνα στὴν τελευταία σελίδα τοῦ βιβλίου σημειώνονται τὰ ἑξῆς: «Ἡ τῶν τετραδίων κατὰ τάξιν ἀκολουθία./ α β γ δ ε ζ η θ ι κ λ μ ν ξ ο./ Ἄπαντὰ εἰσι τετράδια».

ΧΑΡΤΙ: Χειροποίητο, μαυρισμένο ἀπὸ τὴν πολλὴ χρῆση καὶ στάγματα κεραιοῦ.

ΜΕΛΑΝΙ: Μαῦρο καὶ (στοὺς τίτλους καὶ τὰ πρωτογράμματα, μὲ ἐξαίρεση τὰ φύλλα κIII-κVI καὶ οI) ἐρυθρό.

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ - ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ

α) Τρεῖς φορὲς ἐπαναλαμβάνεται ἡ εἰκόνα τῆς Σταυρώσεως, δυτικῆς τεχνοτροπίας (φ. αI^ν, βVIII^ν καὶ εII^ν),

β) Ἐπίτιπλα σχέδια ποὺ ἀποτελοῦν καλόσχημες ἀπεικονίσεις τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου, τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ τῶν ἁγίων Νικολάου καὶ Γεωργίου (φ. αII^ν, βVII^ν, εIII^ν, θIII^ν),

γ) Διακοσμητικὰ ἐπίτιπλα (φ. κIII^ν, κVIII^ν, λII^ν, λV^ν, λVII^ν, μII^ν, μII^ν, μIII^ν, μVII^ν, μVIII^ν, νIII^ν, νVI^ν, νII^ν, νIII^ν, ξII^ν, ξV^ν, ξV^ν, οI^ν, οIII^ν [δύο], οVII^ν), καὶ

δ) Πρωτογράμματα (στὴν πλειοψηφία τους ἐρυθρά).

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Τὸ δέσιμο εἶναι παλαιοῦ τύπου, μὲ δέσμα καφεκόκκινο πάνω σὲ ξύλο καὶ πρόστυπη διακόσμηση. Στὴν ἐμπρόσθια ὄψη εἰκονίζεται ἡ Σταύρωση καὶ στὴν πίσω ἡ Παναγία βρεφοκρατοῦσα. Στὴ ράχη διακρίνονται διακοσμητικὰ πρόστυπα, καθὼς καὶ ὑπολείμματα ἀπὸ δύο θηλυκωτῆρες.

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ: Τὸ βιβλίον συντηρήθηκε γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Μουσείου τὸ 1993 μετὰ ἀπὸ μία πρόχειρη συντήρηση ποὺ εἶχε προηγηθεῖ.

ΚΤΗΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΛΟΙΠΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ:

1. Στὴν τελευταία σελίδα τοῦ βιβλίου (φ. οVIII^ν), πάνω ἀπὸ τὸν κολοφώνα, ὑπάρχει τὸ ἑξῆς ἀνορθόγραφο σημείωμα: «Τῷ παρὸν Εὐαγγέλιον το ἐπρωσίλωσεν [= ἀφιέρωσεν] ὁ Θεόδωρος τοῦ μουσιορῆ/γκα εἰς τὴν ἁγίαν τριῶδα εἰς του στέποινου ([τς]επίνου;) δια μοϊμοσι/νών του και εἰτις το αποστειρῆσι ἀπαντον τόν ναόν να ἔχοι / τὰς ἀράς τον τριῶκοσίον δῆκα και οκτώ θεοφώρον π(ατέ)ρων ημών / και την ἔνοχοι του / ηοῦδα και την κατάραν / της αγίας τριῶ/δωσ» καὶ «πανῶρος».

2.α. Στὴν ἐμπρόσθια ὄψη τοῦ ἐξωφύλλου τίτλου ὑπάρχει τὸ δωρητήριο χειρόγραφο σημεῖωμα τοῦ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως Ἐλασσῶνος Καλλίνικου [Λαμπρινίδου] (1881-1957)¹⁸: «Δωρεῖται τῷ σπουδαστηρίῳ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου. / Ἐν Ἐλασσῶνι τῇ 6 Μαρτίου 1931. / Διάπυρος πρὸς Θεὸν εὐχέτης. / † Ὁ Ἐλασσῶνος Καλλίνικος / ἀπὸ Μ. Πρωτοσυγγέλλου τοῦ / Οἴκ. Πατριαρχείου», μὲ τὴ σφραγίδα: «ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΕΛΑΣΣΩΝΟΣ».

β. Στὸ κέντρο τῆς ἴδιας σελίδας ἔχει ἐπικολληθεῖ τὸ ἐξῆς χειρόγραφο σημεῖωμα: «Ἐδημοσιεύθη σχετικὸν σημεῖωμα παρὰ Καθηγητοῦ / κ. Κ. Δυοβουνιώτου εἰς περιοδικὸν Ἐκκλησία ἔτους 1931 / σελὶς 178. ».

3. Στὸ α' παράφυλλο τοῦ βιβλίου, καθὼς καὶ κάτω ἀπὸ τὸ προηγούμενο σημεῖωμα, διακρίνονται οἱ σφραγίδες: α) «ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟῦ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟῦ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΡΙΟΥ», μὲ τὴν ἔνδειξη: «ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ: 83α» καὶ β) «ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΡΙΟΝ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΠΑΝ/ΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ» μὲ τὸν Α.Κ. 6947 (τὴν ἴδια σφραγίδα βρίσκουμε καὶ σὲ ἄλλες σελίδες τοῦ βιβλίου).

4. Στὶς ἀρχικὲς σελίδες τοῦ βιβλίου ὑπάρχουν δοκίμια κονδυλίου (τὰ γράμματα α-μ), ἡ ἀρχὴ τοῦ τροπαρίου: «Τῆς ἐρήμου πολίτης καὶ ἐν σώματι», καθὼς καὶ ἀριθμητικὲς πράξεις [πάνω σὲ μεταγενέστερη προσθήκη τεμαχίου χάρτου], ἐντὸς δὲ τοῦ κειμένου δίδονται ποικίλες ὑποδείξεις λειτουργικῆς χρήσεως (: «έωθινόν...» κ.λπ.).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Κ. Δυοβουνιώτου, «Δωρεὰ εἰς τὸ Θεολογικὸν Σπουδαστήριον: Ψαλτῆρ καὶ Εὐαγγέλιον», *Ἐκκλησία* 9/23 (1931) 178.

L. BH. 15-16. IV: 615.

18. Περὶ αὐτοῦ βλ. Ν.Α. Φ(οροπούλου), «Καλλίνικος, ὁ Λαμπρινίδης», *ΘΗΕ* 7(1965) 255.

1566

(A.K. 20)

[παλαιότερος A.K.: Σπουδαστήριο Πρακτικῆς Θεολογίας: 6948]

I. ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΟΥ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ ΜΗΝΟΣ[Βενετία 1566]¹⁹

Πρόκειται γιὰ *Μηναῖο*, βιβλίον λειτουργικό, πὸν καλύπτει ἀπὸ πλευρᾶς ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν τὸν ἐορτολογικὸ κύκλο τοῦ Σεπτεμβρίου. Ἡ χειρόγραφη παράδοση διακρίνεται γιὰ τὸν πλοῦτο καὶ τὴν ποικιλία τῆς σὲ ἀναγνώσματα καὶ ὑμνοαγιολογικὸ ὕλικό, στοιχεῖα τὰ ὁποῖα περιορίζονται αἰσθητὰ ἀφ' ἧς στιγμῆς ἀρχίζουν οἱ ἔντυπες ἐκδόσεις, ἰδίως στὴ Βενετία ἀπὸ τὸ 16ο αἰῶνα καὶ ἐξῆς.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

1. Τίτλος ἐξωφύλλου: «ΒΙΒΛΙΟΝ / ΤΟΥ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ ΜΗΝΟΣ./ Περιέχει τὴν πρέπουσαν αὐτῶ, / ἅπασαν ἀκολουθίαν. Ἔτει ἀπὸ τῆς θεογονίας, χιλιοστῶ / πεντακοσιωστῶ ἐξικοστῶ (sic), / ἔκτω [=1566]: / ΜΙΜΗΤΑΙ ἘΣΤΕ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ»,
2. Ἀφιέρωση στὸν λόγιον Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Διονύσιον Β' (1546-1555)²⁰, μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἀφιερῶντος: «Ἰωάννης ὁ Μινδόνης» [ἐκ Χίου] (πίσω ὄψη ἐξωφύλλου τίτλου),
3. Μηναῖον Σεπτεμβρίου, μὲ τὶς ἀκολουθίες ὄλου τοῦ μηνὸς καὶ χωρισμὸ τῶν στίχων μὲ στίξιν σὲ σχῆμα μικρῶν σταυρῶν (πρὸς διευκόλυνση τοῦ ἀναγνώστη καὶ ἱεροψάλτη). Ἀρχίζει μὲ τὸν τίτλο: «Μὴν Σεπτέμβριος, ἔχων ἡμέρας τριάκοντα» καὶ κατακλείεται μὲ τὴ φράση: «Μὴν Σεπτέμβριος εἴληφεν ὧδε τέρμα». Τῆς τελευταίας ἔπονται: ἡ περὶ σελιδαριθμήσεως σημείωση τοῦ ἐκδότη, τὸ τυπογραφικὸ σῆμα καὶ ὁ κολοφώνας (φ. αΠ¹-vX¹).

19. Μὲ τὸ παρὸν βιβλίον συνταξινομεῖται σπάρραγμα ἐντύπου *Εὐαγγελίου* (περὶ αὐτοῦ βλ. παρακάτω Π), τὸ ὁποῖο εἶχε χρησιμοποιηθεῖ κάποτε γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς βιβλιοδεσίας.

20. Περὶ αὐτοῦ βλ. Τ. Γριτσοπούλου, «Διονύσιος ὁ Β'», *ΘΗΕ* 5(1964) 20-22.

ΤΟΠΟΣ, ΧΡΟΝΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ, ΕΚΔΟΤΗΣ

Σύμφωνα με τὸν κολοφώνα, «Τὸ παρὸν Μηναῖον ἐτυπώθη ἐν Βενετίαις νεωστέ + μετ ἐπιμελείας, / Γρηγορίου τοῦ Μαλαξοῦ + αἰτήσει, κυρίου Ἰακώβου / τοῦ Λεογκίνου + Ἔτει τῷ ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου / οἰκονομίας τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν / Ἰ(ησοῦ) Χ(ριστοῦ), ἀφ[ξιστ'] [=1566]. / Ἐν μηνί Νοεμβρίῳ, στ' ».

Κατὰ τὰ παραπάνω, ἐπιμελητής - ἐκδότης τοῦ τόμου ἦταν ὁ Γρηγόριος Μαλαξός, συνεργάτης ἐκδόσεως καὶ ἄλλων λειτουργικῶν βιβλίων κατὰ τὸν 16ο αἰώνα, γνωστός καὶ γιὰ τὴν συγγραφή Κανόνος στὴν Ἁγία Τριάδα.

Ὁ ἀναφερόμενος ἐδῶ Ἰακώβος Λεογκίνος (= Giacomo Leoncini) ἦταν γνωστός ἐκδότης στὴ Βενετία. Τὸ τυπογραφικὸ σῆμα του διακρίνεται στὴν προμετωπίδα τοῦ βιβλίου.

Ὁ ἴδιος εἶχε ἀγοράσει τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα καὶ τὸ σῆμα τοῦ Ἀνδρέα Κουνάδη, πλουσίου ἐμπόρου τῆς Βενετίας (ἀπὸ παλαιὰ οἰκογένεια τῶν Πατρῶν), καὶ τὰ χρησιμοποίησε γιὰ νὰ τυπώσει ἐκκλησιαστικὰ κυρίως ἔργα καὶ λαϊκὰ ἀναγνώσματα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1560 καὶ 1585²¹. Περὶ τοῦ τελευταίου μαρτυρεῖ καὶ τὸ τυπογραφικὸ σῆμα, μὲ θέμα ἓνα κουνάβι, πὺ προηγεῖται τοῦ κολοφώνα τοῦ βιβλίου καὶ φέρει τὴν ἔνδειξη: «Τύπος Κουνάδου».

21. Βλ. καὶ Αἰκ. Κουμαριανοῦ - Λ. Δρούλια - Ε. Layton, *Τὸ ἑλληνικὸ βιβλίον 1476-1830*, σ. 286 καὶ 288.

Μὲ τὸ ἴδιο σῆμα εἶχαν τυπωθεῖ στὴ Βενετία ἑλληνικὰ βιβλία καὶ ἀπὸ τοὺς da Sabbio, τὸν Cristoforo Zanetti καὶ τὸν Francesco Rampazetto²².

ΣΧΗΜΑ: 8ο, δίστηλο. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ: 0,30X0,20 m.

ΣΕΛΙΔΑΡΙΘΜΗΣΗ: Ἡ σελιδαρίθμηση γίνεται κατὰ (ὀκτάφυλλα) τετράδια, πλὴν τοῦ τελευταίου (δεκαφύλλου) πενταδίου. Ἀρχίζει ἀπὸ τὸ α καὶ καταλήγει στὸ ν. Ἀναγράφεται στὸ κάτω δεξι ἄκρο τῶν τεσσάρων πρώτων φύλλων κάθε τετραδίου/πενταδίου κατὰ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: α, αII, αIII, αIII, κ.ο.κ. Πρὸ τοῦ κολοφώνα, στὸ τελευταῖο φύλλο τοῦ βιβλίου, ἔχει τυπωθεῖ ἡ ἐξῆς σημείωση: «Ἡ τῶν τετραδίων κατὰ τάξιν ἀκολουθία./ α β γ δ ε ζ η θ ι κ λ μ ν / Ἄπαντα εἰσὶ τετράδια, πάρεξ τοῦ ὑστέρου, ὅπερ ἐστὶ πεντάδιον».

ΧΑΡΤΙ: Χειροποίητο, γραμματῶ, μαυρισμένο καὶ διαβρωμένο ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ χρῆση, μὲ ὄρατὰ τὰ ἴχνη στάγματος κεριοῦ, φαινομένου συνηθισμένου σὲ παλαιὰ λειτουργικὰ βιβλία.

ΜΕΛΑΝΙ: Μαῦρο καὶ ἐρυθρό.

ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ: Τὸ ἐξώφυλλο τίτλου ἔχει ἐγγάρακτο διακοσμητικὸ πλαίσιο. Στὴν πρώτη σελίδα τοῦ κυρίως κειμένου ὑπάρχει ἐπίτιτλο σχέδιο μὲ ἀπεικονίσεις τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου, τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου (σὲ χρῶμα μαῦρο). Μικρὲς

22. Βλ. ὅ.π., σ. 286.

ἐπίσης ἀπεικονίσεις τῆς βρεφοκρατούσης Θεοτόκου (7X5,5 cm), τῆς Σταυρώσεως (11,5X7 cm) καὶ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου (7X4 cm), ὅλες δυτικῆς τεχνοτροπίας, ἀπαντοῦν στὰ φύλλα δVIII^ρ, ηV^ρ καὶ λVII^ρ ἀντιστοιχῶς. Τέλος, ὑπάρχουν πλῆθος ἀπὸ διακοσμητικὰ ἐπίτιτλα καὶ διαχωριστικὰ, καθὼς καὶ ἐρυθρὰ στὴν πλειοψηφία τους πρωτογράμματα, ἐνῶ ὅλες οἱ τυπικοῦ χαρακτήρα διατάξεις τυπώνονται μὲ χρῶμα ἐρυθρό.

BIBΛΙΟΔΕΣΙΑ: Τὸ βιβλίον εἶναι δεμένο μὲ δέσμα χρώματος καφέ σὲ χοντρὸ ξύλον, ἔντονα κατεστραμμένο ἀπὸ σαράκι, τὸ ὁποῖο εὐτυχῶς δὲν ἔχει περάσει στὸ ἐσωτερικὸ του. Σώζεται –ἀπὸ παλαιότερο, μᾶλλον, δέσιμο– ἕνας θηλυκωτήρας καὶ τὸ ὑπόλειμμα ἐνὸς δευτέρου.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ - ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ: Παρὰ τὶς ἔντονες φθορὲς λόγῳ παρατεταμένης χρήσεως, τὸ βιβλίον, μετὰ τὴ συντήρησή του τὸ 1993, βρίσκεται σὲ καλὴ σχετικὰ κατάστασι. Στὸ πλαίσιο τῆς συντηρήσεως ἀφαιρέθηκε, μεταξὺ ἄλλων, φύλλον ἐντύπου Εὐαγγελίου ποῦ εἶχε χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς βιβλιοδεσίας του, ἀποκαταστάθηκε τὸ τελευταῖο φύλλον του, ἐνῶ προστέθηκαν δύο δίφυλλα (φύλλακες) ἀπὸ χειροποίητο χαρτὶ ἐμπρὸς καὶ πίσω, ὥστε νὰ μονώνεται τὸ χαρτῶο σῶμα τοῦ βιβλίου ἀπὸ τὶς σαρακοφαγωμῆνες ξύλινες πινακίδες τοῦ ἐξωφύλλου.

ΚΤΗΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΛΟΙΠΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ:

1. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ δερμάτινου ἐξωφύλλου, πάνω στὴν ξύλινη πινακίδα, σημειώνεται: «ἀντωνίῳ τῷ πάνῃ εὐαρθμόστῳ».

2. Στὴν πίσω ὄψη τοῦ ἐξωφύλλου τίτλου διακρίνεται ἡ σημείωσι: «† Ἔτους ζ.οη' [= 7078 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἦτοι 1570 μ.Χ.] καὶ ἔχει ἀγορὰ ἀσπρ(α) ρν' [= 150]».

3.α. Στὸ τελευταῖο φύλλον τοῦ βιβλίου, ὅπου βρίσκεται ὁ κολοφῶνας, διακρίνονται δοκίμια κονδυλίου μὲ βάση τὸ δ καὶ τὸ φ.

β. Στὸ πίσω μέρος τοῦ ἰδίου φύλλου ὑπάρχει ἡ ἐνθύμησι: «† ἡς τούς χηλίους. ἑπτακοσίους. ἑβδομήντα τέσσαρας χρόνους. ἦλθε. ὁ λαρήσης. ἔ/δὸ εἶς του μοναστήριον. καὶ ἐλητούργησε / καὶ ἔφηάσε δύο παπάδες.

καί ἕναν. διά/κο. τόν παπά δανιήλ. καί τόν παπά ἀγάπιον / καί τόν γέροκοτζήπα. ὀνομαζόμενον πάρ/θένιον. τόν μήναν. τόν σεπτέβριον εἰς / τὰς ἦκουσι. ἑπτὰ τοῦ μηνός. καί ἔστο εἰς ἐνθήμεσιν»,

δηλαδή: «Εἰς τοὺς χιλίους ἑπτακοσίους ἑβδομήντα τέσσαρας χρόνους [=1774], ἦλθε ὁ Λαρίσης ἐδῶ εἰς του μοναστήριον καὶ ἐλειτούργησε καὶ ἐφίασε [= ἔφτιασε, ἦτοι ἐχειροτόνησε] δύο παπάδες καὶ ἕναν διάκο, τὸν παπα-Δανιήλ, καὶ τὸν παπα-Ἀγάπιον, καὶ τὸν γερο-Κοτζήπα ὀνομαζόμενον Παρθέσιον, τὸν μήναν τὸν Σεπτέ[μ]βριον εἰς τὰς εἴκοσι ἑπτὰ τοῦ μηνός, καὶ ἔστω εἰς ἐνθήμεσιν». Στὸ κάτω ἀριστερὸ ἄκρο τῆς ἴδιας σελίδας σημειώνεται ἀκόμη λοξῶς ἕνα «σήμερον».

Ἡ προηγηθεῖσα ἐνθύμησις μᾶς παραπέμπει στὴν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία Μητροπολίτης Λαρίσης ἦταν ὁ Μελέτιος Γ' (περίπου ἀπὸ τὸ 1768 ἕως τὸ 1791)²³ ἢ ὁ Διονύσιος Ε' ὁ Καλλιάρχης, ἐπνομαζόμενος καὶ «ὁ Λαρισσαῖος» (1765-1793)²⁴, προφανῶς δὲ ὑποδεικνύει ὡς ἔδρα τῶν κητόρων τοῦ βιβλίου Μονὴ τῆς αὐτῆς ἢ πλησιοχώρου Μητροπόλεως.

4. Στὸ ἐξώφυλλο τίτλου, καθὼς καὶ ἀλλοῦ, εἶναι ἐντυπωμένη στρογγυλόσχημη σφραγίδα: «ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΡΙΟΝ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΠΑΝ/ΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ».

L. BH. 15-16. IV: 630.

II. ΦΥΛΛΟ ΑΠΟ ΠΑΛΑΙΟ ΕΝΤΥΠΟ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΑΡΙΟ.

Δίστηλο, σχήματος δου, κατεστραμμένο περίπου κατὰ τὸ ἕνα τρίτο. Εἶχε χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ἐξωφύλλου βιβλιοδεσίας καὶ ἀποκολλήθηκε κατὰ τὴν τελευταία συντήρηση πὺρ ἔγινε στὸ *Μηναῖο*.

Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου στὸ ὁποῖο ἀρχικῶς ἀνῆκε εἶναι, σύμφωνα μὲ τὴν κεφαλίδα: ΘΕΙΟΝ ΚΑΙ ΙΕΡΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ. Τὸ συγκεκριμένο φύλλο (σελ. 11 καὶ 1[2]) περιέχει τὰ εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα ἀπὸ τὴν Παρασκευὴ τῆς Διακαινησίμου μέχρι τὴ Δευτέρα τῆς β' ἑβδομάδος μετὰ τὴν Κυριακὴ τοῦ Πάσχα.

23. Βλ. Τ. Γριτσόπουλου, «Μητρόπολις Λαρίσης καὶ Πλαταμῶνος», *ΘΗΕ* 8(1966) 124-132, 131.

24. Βλ. Π.Ι. Βασιλείου, *Ἡ Ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα 1960, σ. 185.

1568
(Α.Κ. 25)

I. ΒΙΒΑΙΟΝ ΤΟΥ ΜΑΪΟΥ ΜΗΝΟΣ

[Βενετία 1568]²⁵

Πρόκειται γιὰ *Μηναῖο* τοῦ μηνὸς Μαΐου, τὸ λειτουργικὸ δηλαδή βιβλίο μὲ τὶς ἀκολουθίες τοῦ συγκεκριμένου μηνός.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

1. Τίτλος ἐξωφύλλου: «ΒΙΒΑΙΟΝ / ΤΟΥ ΜΑΙΟΥ ΜΗΝΟΣ / ΠΕΡΙΕΧΟΝ ΤΗΝ ΠΡΕΠΟΥΣΑΝ / αὐτῷ ἅπασαν ἀκολουθίαν. / VENETIIS. M D LXVIII [=1568]».
2. *Μηναῖον* Μαΐου. Ἀρχίζει μὲ τὸν τίτλο: «Μὴν Μάϊος, ἔχων ἡμέρας λα΄» καὶ κατακλείεται μὲ τὴ φράση: «Τέλος τοῦ Μαΐου μηνός» καὶ τὸν κολοφώνα (φ. ΑΙΓ'-ΙV').
3. Τυπογραφικὸ σῆμα μὲ τὸ ὄνομα «ΒΑ΄ ΛΕΡΙC» (φ. ΙV').

ΤΟΠΟΣ, ΧΡΟΝΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ, ΕΚΔΟΤΗΣ

Σύμφωνα μὲ τὸν κολοφώνα τοῦ βιβλίου, «Τὸ παρὸν *μηναῖον* ἐτυπώθη Ἐνετίησιν ἐν οἰκίᾳ μὲν κυρίου Ἰππολίτου (sic) Βαλέριδος, ἀναλώμασι τοῖς / αὐτοῦ, δεξιότητι δὲ καὶ ἐπιδιορθώσει κἀμοῦ Ἰωάννου ἱερέως τοῦ ναθαναήλου. Ἔτει τῷ / ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ κ(υρίου)υ ἡμῶν Ἰησοῦ Χ(ριστο)ῦ, ἀφξη΄ [=1568] Μαΐου ιστ΄. / οἱ τοίνυν ἀναγινώσκοντες σὺν Θεῷ, ἔρῶσθε, καὶ ἡμῶν / μέμνησθε. εἰ δ' εἴτι σφαλερὸν εἶη, ἐπανορθώ/σατε. χαλκογράφων γὰρ πάθος / τὸ ἀμαρτάνειν: -».

Ὁ Ἰππόλυτος Βάλερις ἢ Βάρελις, μέλος τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τῆς Βενετίας, συνέδεσε ὡς τυπογράφος τὸ ὄνομά του μὲ τὴν ἐκτύπωση πλήθους ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων²⁶. Τὸ τυπογραφικὸ του σῆμα (δύο ὄρθιοι λέοντες ἐντὸς θυρεοῦ, οἱ ὁποῖοι κρατοῦν στεφάνι) ὑπάρχει τόσο στὸ ἐξώφυλλο τίτλου ὅσο καὶ στὴν τελευταία σελίδα τοῦ βιβλίου.

25. Μὲ τὸ παρὸν ταξινομοῦνται ἀκόμη δύο φύλλα χειρογράφου νοταριακοῦ καταστίχου ἀπὸ τὴν Κίσαμο τῆς Κρήτης, τὰ ὁποῖα εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ -πρὸ τῆς τελευταίας συντηρήσεως- ὡς στηρίγματα βιβλιοδεσίας (βλ. καὶ παρακάτω II).

26. Βλ. καὶ Αἰκ. Κουμαριανοῦ - Λ. Δρούλια - Ε. Layton, *Τὸ ἑλληνικὸ βιβλίο: 1476-1830*, σ. 205 καὶ 288.

ΣΧΗΜΑ: 4ο, δίσηλο. **ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ:** 0,28X0,195 m.

ΣΕΛΙΔΑΡΙΘΜΗΣΗ: Ἡ σελιδαρίθμηση γίνεται σὲ δέκα (ἑξάφυλλα) τριάδια, ἀρχίζει δὲ ἀπὸ τὸ (ἑλληνικό) Α καὶ φθάνει στοῦ (ἑλληνικό) Ι. Ἐλλείπει μόνον τὸ τελευταῖο (λευκό) φύλλο τοῦ τελευταίου τριαδίου. Ὁ ἀριθμὸς τοῦ φύλλου ἀναγράφεται στοῦ κάτω δεξιῖ ἄκρο τῶν τριῶν πρώτων φύλλων κάθε τριαδίου ὡς ἑξῆς: ΑΙ, ΑΙΙ, ΑΙΙΙ, κ.ο.κ.

ΧΑΡΤΙ: Χειροποίητο γραμμωτό, μαυρισμένο ἀπὸ τὴ χρήση, διαβρωμένο πολὺ ἔντονα ἀπὸ νερὸ καὶ ὑγρασία, κηροκηλιδωμένο.

ΜΕΛΑΝΙ: Μαῦρο καὶ ἐρυθρό.

ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ: Τὸ ἐξώφυλλο τίτλου ἔχει διακοσμητικὸ πλαίσιο μὲ ἀπεικόνιση ἰχθύων καὶ στοῦ κέντρο τὸ σῆμα τοῦ τυπογράφου. Στὴν ἀρχικὴ σελίδα τοῦ βιβλίου ὑπάρχει ἐπίτιτλο σχέδιο μὲ ἀπεικονίσεις τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου, τῶν ἁγίων Νικολάου καὶ Γεωργίου (σὲ μαῦρο χρῶμα). Ἐπίσης, ὑπάρχουν διακοσμητικὰ ἐπίτιτλα καὶ διαχωριστικὰ (σὲ μαῦρο χρῶμα). Τὰ πρωτογράμματα, ὅπως καὶ οἱ τυπικοῦ χαρακτήρα διατάξεις, τυπώνονται μὲ χρῶμα ἐρυθρό.

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος *Μηναῖον* εἶναι δεμένο μὲ δέρμα χρώματος σκοῦρου καφέ πάνω σὲ χοντρὸ ξύλο, πού φέρει ἔντονα σημάδια προσβολῆς ἀπὸ σαράκι. Στὴν ἐμπρόσθια ὄψη ὑπάρχει ἐγχάρακτο ρομβοειδὲς κόσμημα ἐντὸς πλαισίου, ἐνῶ στὴν πίσω, σχέδιο χιαστὸ ἐντὸς πλαισίου.

Γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς βιβλιοδεσίας εἶχαν παλαιότερον χρησιμοποιηθεῖ, πιθανότατα ἐπὶ ἐνετικοῦ ἐδάφους, δύο φύλλα ἀπὸ νοταριακὸ κώδικα, ἀρχαιότερο μάλιστα κατὰ τριανταπέντε ἔτη τοῦ συγκεκριμένου *Μηναίου*. Τὰ φύλλα εἶχαν ἐπικολληθεῖ στὴν ἐσωτερικὴ ὄψη τῆς πρώτης καὶ τῆς δεύτερης πινακίδας τοῦ βιβλίου ἀντιστοίχως, ἀποκολλήθηκαν δὲ κατὰ τὴν τελευταία συντήρηση. Στὰ περισσότερα, ἐπίσης, φύλλα τοῦ βιβλίου, ἐκεῖ ὅπου αὐτὰ συνδέονται μὲ τὶς ραφές βιβλιοδεσίας, ἔχουν προστεθεῖ –γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς τελευταίας– λωρίδες ἀπὸ παλαιῦτα λειτουργικὰ βιβλία (: *Τυπικὸν καὶ Μηναῖον Ἀπριλίου*), καθὼς καὶ ἀπὸ χειρόγραφο κατάστιχο (τῆς ἰδίας, πιθανόν, περιόδου, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχονται καὶ τὰ νοταριακὰ φύλλα ποὺ εἶχαν ἐπικολληθεῖ στὴν ἐσωτερικὴ ὄψη τῶν δύο ξύλινων πινακίδων).

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ: Κατὰ τὴν τελευταία συντήρηση τοῦ βιβλίου, τὸ ἔτος 1992, ἀποκολλήθηκαν ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ ὄψη τῶν ξύλινων πινακίδων τῆς βιβλιοδεσίας δύο φύλλα νοταριακοῦ καταστίχου, προστέθηκαν δὲ δύο δίφυλλα (φύλακες) ἀπὸ χειροποίητο χαρτὶ στὸ ἐμπρόσθιο καὶ τὸ πίσω μέρος τοῦ χαρτώου σώματος τοῦ βιβλίου. Ἀναγκαῖα κρίνονται: ἡ ἀποβιβλιοδέτηση, ὥστε νὰ ἀφαιρεθοῦν οἱ λωρίδες ποὺ συγκολλοῦν τὶς ραφές, ὁ περαιτέρω καθαρισμὸς καὶ ἡ ἐπαναβιβλιοδέτηση.

ΚΤΗΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ:

1. Στὴν πίσω ὄψη τοῦ ἐξωφύλλου τίτλου σημειώνονται τὰ ἐξῆς:

α. « † κατὰ τὸ α^οψ^οδ^οδ^ο ἔτος [ἀντί: αψμδ' ἦτοι 1744, ὅπως ὀρθῶς σημειώνεται πάλι στὸ τέλος τοῦ βιβλίου] κατὰ μῆνα / μᾶιον, ιστ' ἡμέρα δη [= Τετάρτη] ἐκοιμήθη τὸν ἐν Χριστῷ ὀφειλόμενον ὕπνον ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει δαμασκηνὸς ἱερομόναχος. αἰωνία αὐτοῦ ἡ μνήμη. γ» καὶ

β. Δωρητήριο σημείωμα: «Εἰς τὴν Θεολογικὴν / Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου / Ἀθηνῶν προσφέρεται ὑπὸ / τοῦ Σεβ. Θεσσαλιώτιδος Ἰεζεκιήλ». Πρόκειται γιὰ τὸν γνωστὸ λόγιο ἱεράρχη καὶ εὐεργέτη τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἰεζεκιήλ Βελανιδιώτη (1874-1953). Ἡ κιβωτιόσχημη σφραγίδα τῆς Βιβλιοθήκης του: «† ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ / ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΩΤΙΔΟΣ / ΙΕΖΕΚΙΗΛ / ΚΑΡΔΙΤΣΑ» ἀποτυπώνεται, ἐπίσης, ἐπανειλημμένως στὴν ἐμπρόσθια καὶ τὴν πίσω ὄψη τοῦ ἰδίου φύλλου.

2.α. Στὴν ἐμπρόσθια ὄψη τοῦ τελευταίου φύλλου τοῦ βιβλίου, ὅπου βρῖσκεται ὁ κολοφώνας, ἀναγράφεται ἀπὸ μεταγενέστερο χέρι τὸ ἔτος ἐκδόσεως: «1568».

β. Στὴν πίσω ὄψη τοῦ ἰδίου φύλλου, ὅπου βρίσκεται τὸ τυπογραφικὸ σῆμα, σημειώνονται ἀνορθογράφως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὰ ἑξῆς:

- i. «Το παρῶν μηνέων του Ιουνήου μηνός»,
- ii. «Ἐὼν μὲν εὐτυχούντων πάντες φίλοι τ(ων)»,
- iii. «† Εἰς τοὺς 1744 [= χρόνους] εκυμήθη εν κυρίῳ παπα δαμασκη-
νος / ἀπού τοῦ καληφόνη προηγούμενος ἐν μηνῇ Μαΐου / 16», ὅπου ὑπὸ
τὸ «καληφόνη» ἐννοεῖται ἐδῶ, μᾶλλον, τὸ χωριὸ Καλλιφώνι(ον) τοῦ Ν.
Καρδίτσας,
- iv. Δοκίμιο κονδυλίου: «† αβγδεζ»,
- v. «† τω παρόν μηνᾶιον / τοῦ ἡουνίου (supra lineam) / ὑπάρχει κτήμα
τῆς ὑπεραγίας θ(εοτό)κου τῆς κοιμήσεως τῆς καὶ ἐπονομαζόμενης / τῆς
ἐπὶ πέτρας τῆς πλησίον τοῦ χωρίου καταφύγη καὶ ὅπιος ἀποξενόσι αὐτῶ
ἐκ τῆς αὐτῆς αγίας μονῆς / ἔστω ἀφορησμένος ἀπο Θ(ε)οῦ παντοκράτο-
ρος καὶ νά ἔχι καὶ τὴν ὑπεραγία θ(εοτό)κον ἀντίδικον†».

Στὸ ἀριστερὸ κάτω ἄκρο τῆς παραπάνω σημειώσεως ἀποτυπώνεται μὲ μαῦρο μελάνι στρογγυλόσχημη σφραγίδα, ἡ ὁποία εἰκονίζει ἐσωτερικῶς τὴν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου, περιμετρικῶς δὲ φέρει τὴν ἐπιγραφή: «† ΠΑΝ(Α)ΓΙΑ ΚΙΜΙΣΙΟΣ ΛΕΓΟΜΕΝΙ ΠΕΤΡΑΣ ΕΤΟΣ ζρβ' [= 7102 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἤτοι 1594 μ.Χ.]».

Πρόκειται, προφανῶς, γιὰ τὴν Ἱ. Μονὴ Παναγίας Πέτρας κοντὰ στὸ χωριὸ Καταφύγι(ον), ποὺ ἀνήκει στὴν Ἱ. Μητρόπολη Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων. Τὸ ὄνομα τῆς Μονῆς ὀφείλεται σὲ σπηλαιώδη βράχο, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθη εἰκόνα τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

vi. Στὴν ἴδια σελίδα, κατ' ἀντίθετη φορά, σημειώνεται: «† παναγηα δεσπηνά χαριτο[μένη:]».

II. ΝΟΤΑΡΙΑΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΠΟΥ ΑΠΟΚΟΛΛΗΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΟΨΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΠΙΝΑΚΙΔΑΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Όπως αναφέραμε και προηγουμένως, για την ένισχυση τής βιβλιοδεσίας χρησιμοποιήθηκαν δύο χαρτώα φύλλα νοταριακού καταστίχου από την Κίσαμο τής Κρήτης, γραμμένα και στίς δύο όψεις.

Έπειδή τὸ πρῶτο ἐξ αὐτῶν χρονολογεῖται ἤδη τὸ 1533 καὶ τὸ ἄλλο ἀνήκει προφανῶς στὸν ἴδιο κώδικα, ὑποθέτουμε εἴτε: α) ὅτι ἡ ἐνισχυτικὴ βιβλιοδεσία πραγματοποιήθηκε στὸν τόπο ἐκδόσεως τοῦ *Μηναίου*, δηλαδὴ τῆ Βενετία, καὶ μάλιστα σὲ πολὺ πρῶτιμο στάδιο, ἐὰν ὄχι ἐξαρχῆς τῆς ἐκδόσεως καὶ κυκλοφορίας του (1568), εἴτε β) ὅτι ἡ πρώτη χρῆση τοῦ βιβλίου, ὅπως καὶ ἡ ἐνίσχυση τῆς σταχώσεως, μπορεῖ νὰ τοποθετηθεῖ ἐνωρὶς στὴν ἐνετοκρατούμενη Κρήτη, ἀπὸ ὅπου ὄχι πολὺ ἀργότερα τὸ βιβλίον βρέθηκε –μέσω κάποιου μοναχοῦ προερχομένου ἀπὸ τὴν Κρήτη;– στὴν Ἱ. Μονὴ Παναγίας Πέτρας τῆς μητροπολιτικῆς περιφερείας Θεσσαλιώτιδος (1594).

Τὸ πρῶτο φύλλον (διαστάσεων 0,275X0,21 m) περιέχει στὴ μία του ὄψη τὴ χρονολογία «.αφλγ'» (=1533) καὶ τέσσερις συμβολαιογραφικὲς πράξεις, ἐνῶ στὴν ἄλλη τὴ χρονολογία «.αφ[λγ'] μηνὶ ὀκτωβρίῳ» καὶ τέσσερις ἀκόμη πράξεις.

Τὸ δεύτερο φύλλον (0,27x0,19 m) περιέχει στὴ μία ὄψη του τρεῖς καὶ στὴν ἄλλη πέντε νοταριακὲς πράξεις, χωρὶς νὰ ὑπάρχει σὲ αὐτὲς οἰαδήποτε χρονολογικὴ ἔνδειξη.

1615

(Α.Κ. 19)

[Παλαιότερος Α.Κ.: Σπουδαστήριο Πρακτικῆς Θεολογίας: 154]

ΤΥΠΙΚΟΝ

[Βενετία 1615]

Πρόκειται γιὰ βιβλίον ποὺ περιέχει τὶς τυπικὲς διατάξεις τῶν ἀκολουθιῶν ποὺ τελοῦνται στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, κατὰ τὴν παράδοση τῆς Λαύρας τοῦ Ὁσίου Σάββα στὴν Παλαιστίνη, καθὼς ἐπίσης κανονικὲς διατάξεις, διδακτικὰ ρητὰ καὶ τὶς ἡμερομηνίες ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ἀπὸ τὸ 1615 ὡς τὸ 1646 (Πασχάλιον).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Τίτλος ἐξωφύλλου: «ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΤΥ/ΠΙΚΟΝ./ Τετύπωνται Ἐνετίησιν, παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Πινέλλῳ, ἀναλώμασι μὲν, τοῖς / αὐτοῦ, ἐπιμελεία δὲ πολλῇ (sic) καὶ ἐπι/διορθώσει, Ἐμοῦ νεοφύτου ἱερο/διακόνου, τοῦ πανιερωτάτου / μητροπολίτου φιλα/δελφείας» [φ. αΙ' ἢ α''],
2. «ΤΥΠΙΚΟΝ / ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ / ἀκολουθίας τῆς ἐν ἱεροσολύμοις ἀγίας λαύρας,/ τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν σάββα. αὕτη δὲ ἡ / ἀκολουθία γίνεται καὶ ἐν ταῖς λοιποῖς τῶν ἐν ἱεροσολύμοις μονῶν. Ἔτι δὲ καὶ ἐν ταῖς κατὰ τόπον / ἀγίαις τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαις» (φ. αΙ' ἢ β' ἔως νΙΙΙ' ἢ ρ' ὅπου ἡ ἔνδειξι «Τέλος»).
3. α. «ΜΑΡΚΩ / ΑΜΑΡΤΩΛΩ ΙΕΡΟΜΟ/ναχω σύνταγμα πονηθὲν εἰς τὰ ἀπο/ροῦμενα τοῦ Τυπικοῦ» (φ. νV' ἢ ρα' ἔως ρΙΙ' ἢ ρλ'), β. Νομικὲς διατάξεις - ἐρωταποκρίσεις, Πατερικοὶ Κανόνες κ.ἄ., Βίοι τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, Διατάξεις περὶ εὐαγγελικῶν ἀναγνωσμάτων, Περὶ τοῦ πῶς δεῖ πιστεύειν, Κεφάλαια παραινεντικά διὰ γνωμολογίας (φ. ρΙΙ' ἢ ρλ' ἔως σVI' ἢ ρμβ' ὅπου ἡ ἔνδειξι «Τέλος»),
4. «ΑΡΧΗ ΣΥΝ / ΘΕΩ ΑΓΙΩ / Πασχάλιον τοῦ ὀγδόου αἰῶνος περιέ/χων (sic) Τὰ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτη / τὴν ἰνδικτιῶνα. Τὸν κύκλον / τοῦ ἡλίου. Τὸν κύκλον τῆς / σελήνης καὶ τὸ θεμέ/λιον αὐτῆς» (χωρὶς ἔνδειξι φυλλαρίθμησης, φ. [σVII' ἢ ρμγ''] ἔως [σVIII' ἢ ρμδ''], ὅπου καὶ τὸ τέλος τοῦ βιβλίου).

ΕΚΔΟΤΗΣ, ΤΟΠΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Σύμφωνα μὲ τὸν τίτλο τοῦ βιβλίου, τοῦτο «Τετύπωνται Ἐνετίησιν, παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Πινέλλῳ, ἀναλώμασι μὲν, τοῖς αὐτοῦ, ἐπιμελεία δὲ πολλῇ καὶ ἐπιδιορθώσει, ἐμοῦ Νεοφύτου ἱεροδιακόνου, τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Φιλαδελφείας» (φ. αΙ' ἢ α''). Στὴν τελευταία σελίδα, ἐπίσης, σημειώνεται στὸ κάτω μέρος: «Ἐνετίησιν, παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Πινέλλῳ ,αχιε' [=1615]». Πρόκειται ἐδῶ καὶ πάλι γιὰ τὸν Giovanni Antonio Pinelli, μέλος σπουδαίας οἰκογενείας τυπογράφων τῆς Βενετίας, οἱ ὁποῖοι τύπωναν ἑλληνικὰ βιβλία ἀπὸ τὸ 1600 ἕως τὸ 1659²⁷. Τὸ τυπογραφικὸ σῆμα εἶναι τὸ πεῦκο μὲ τὸ μονόγραμμα τοῦ τυπογράφου.

27. Βλ. Αἰκ. Κουμαριανοῦ - Λ. Δροῦλια - Ε. Layton, *Τὸ ἑλληνικὸ βιβλίον: 1476-1830*, σ. 288.

Γιὰ τὸν ἱεροδιάκονο Νεόφυτο, τὸν ἐπιμελητὴ καὶ διορθωτὴ τοῦ ἔργου, δὲν γνωρίζουμε περισσότερα. Ἡ διακονία του τελοῦσε ὑπὸ τὸν μητροπολίτη Φιλαδελφείας-Γαβριήλ-Σεβήρο, ὁ ὅποιος εἶχε τὴν ἔδρα του στὴ Βενετία καὶ ἐποίμαινε τοὺς ἐκεῖ ἐγκαταβιοῦντες Ἑλληνες Ὁρθοδόξους μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1577 καὶ 1616.

ΣΧΗΜΑ: 4ο, δίσηλο. **ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ:** 0,29X0,20 m.

ΣΕΛΙΔΑΡΙΘΜΗΣΗ: Ἡ ἀρίθμηση γίνεται κατὰ τετράδια ἐξ ὀκτῶ φύλλων. Συνολικῶς ἀριθμοῦνται δεκαεπτὰ τετράδια. Ἡ ἀρίθμηση τῶν φύλλων εἶναι διπλή, σημειώνεται δὲ συγκεκριμένα: α) στὸ κάτω δεξι ἄκρο τῶν τεσσάρων πρώτων φύλλων κάθε τετραδίου μὲ τὰ γράμματα ἀπὸ τὸ α (: α, αII, αIII καὶ αIII) ἕως τὸ σ καὶ β) ἄνω δεξιὰ μὲ συνεχὴ ἀρίθμηση ἀπὸ τὸ α' ἕως τὸ ρμβ', ἐκτὸς ἀπὸ τὸ «Πασχάλιον τοῦ ὀγδόου αἰῶνος» ποὺ τυπώνεται χωρὶς ἀρίθμηση. Ἐπίσης, στὸ φ. νVIII' ἡ σελιδαρίθμηση ἄνω διαφοροποιεῖται ἐκ παραδρομῆς καὶ σημειώνεται ὡς θδ' ἀντὶ ρδ'.

ΧΑΡΤΙ: Γραμμωτὸ χειροποίητο (μὲ ὑδατόσημα), κατεφθαρμένο ἀπὸ τὸ σαράκι καὶ τὴν πολυχρησία, μὲ ἔντονη διάβρωση καὶ στάγματα κεραιοῦ.

ΜΕΛΑΝΙ: Μαῦρο καὶ (σὲ τίτλους, πρωτογράμματα καὶ διαχωριστικά) ἔρρυθρό.

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ - ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ: Πλούσια χαρακτηριστικὴ διακόσμηση ἐξωφύλλου τίτλου, ὅπου εἰκονίζεται ὁ εὐλογῶν καὶ διδάσκων Χριστὸς ὡς ἡ Ἀμπελος ἢ ἀληθινή (Ἰωάν. 15,1), μὲ τοὺς τέσσερις Εὐαγγελιστὲς ὡς κλήματα τῆς Ἀμπέλου καὶ τὰ σύμβολά τους. Ἐπίτιτλα σχέδια, διακοσμητικὰ ἐπίτιτλα, πρωτογράμματα καὶ διαχωριστικά.

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Τὸ δέσιμο εἶναι παλαιοῦ τύπου μὲ δέγμα χρώματος καφέ σὲ χονδρὸ χαρτί, μὲ τέσσερα ἐξογκωμένα νεῦρα καὶ ἀπλή πρόστυ-

πη διακόσμηση στὶς δύο ἐξωτερικὲς ὄψεις. Ἐνισχύεται μὲ ἐσωτερικῶς ἐπικολημένα φύλλα, προερχόμενα ἀπὸ ἄλλα βιβλία καὶ νοταριακὰ ἔγγραφα. Συγκεκριμένα, στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἐμπρόσθιας ὄψης μπορεῖ κανεὶς νὰ διακρίνει νοταριακὸ ἔγγραφο τοῦ 1704 στὰ βενετσιάνικα καὶ στὰ ἑλληνικά. Σὲ αὐτὸ μνημονεύεται ἕνας Λεονάρδος Καλογεράς, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὴν Αθήνα εἶχε μετοικήσει στὸ παλαιὸν Ἀνάπλι.

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ: Τὸ βιβλίον συντηρήθηκε γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Μουσείου τὸ 1993 καὶ ἀναμένεται νὰ ἀποβιβλιοδετηθεῖ, ὥστε νὰ ἀφαιρεθοῦν τὰ κολλημένα φύλλα ποὺ ἐνισχύουν τὴν ὑπάρχουσα βιβλιοδεσία.

ΚΤΗΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΛΟΙΠΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ:

1. Στὸ πίσω μέρος τοῦ ἐξωφύλλου τίτλου περιέχονται:

α) Δοκίμια κονδυλίου, ὅπου κυριαρχεῖ τὸ «Παναγία παρθένε μ(η)τηρ θ(εο)υ τῆς ψυχῆς μου τὰ πάθι τὰ χαλαιπὰ / ἴασαι δεομε και συνγνόμην παράσχου μη», δηλαδή: «Παναγία παρθένε μήτηρ Θεοῦ τῆς ψυχῆς μου τὰ πάθι τὰ χαλεπὰ ἴασαι δέομαι καὶ συγγνώμην παράσχου μοι».

β) «αχπθ' ἱανουαρήου ι' εκυμήθη ο γιάνης ο καρηοτάκης / εονία η μνήμη αὐτοῦ. Του αὐτοῦ εκυμήθη / η κατζάρου εἰς τὰς ιδ'. εονία η μνήμη αὐ[της]/ 1709 νεοβρίου 21 / εκιμήθη ο δουλος του θεου λαυβρεντιος / ιερομοναχος και εονια του η μνημη», ἤτοι: «,αχπθ' [=1689] Ἰανουαρίου ι' ἐκοιμήθη ὁ Γιάννης ὁ Καρυωτάκης. Αἰωνία ἡ μνήμη αὐτοῦ. Τοῦ αὐτοῦ ἐκοιμήθη ἡ Κατζάρου εἰς τὰς ιδ'. Αἰωνία ἡ μνήμη αὐτῆς. 1709 Νοεμβρίου 21, ἐκοιμήθη ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Λαυρέντιος ἱερομόναχος καὶ αἰωνία του ἡ μνήμη».

γ) «Φιλάρετος ιερωδιακον».

δ) Δοκίμια κονδυλίου (: «Δόξα χος βαρύς» καὶ «πρὸ τοῦ δυσαι τον ἥλιον η», «παρθένε μ(η)τηρ θ(εο)υ τῆς ψυχῆς μου τὰ πάθι τὰ χαλαιπὰ ἴασαι / δέωμε και».

ε) «1707», «† Φιλάρετος ιερωδιάκον».

στ) Δοκίμια κονδυλίου : «Παναγία παρθένε...».

ζ) «Ἐκημήθι ὁ π(α)πα Ἰωάσαφ ἰγούμενος / τῆς κηρίας ἀκροθηριανῆς εἰς τὰς 1673 ἱανουαρήου τὰς 20 / τοῦ ἀγίου Ευθημίου ἡμέρα Τρίτη / καὶ αἰωνία η μνήμη αὐτοῦ». Πρόκειται γιὰ τὴν Ἱ. Μονὴ Παναγίας Ἀκρωτηριανῆς Τοπλοῦ στὸ Ν. Λασιθίου Κρήτης, ποὺ ἰδρύθηκε τὸ 14ο αἰῶνα²⁸.

28. Βλ. Σπ. Κοκκίνη, *Τὰ Μοναστήρια τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα 1976, σ. 189.

2.α. Στὸ περιθώριο τοῦ ἔξωφύλλου τίτλου σημειώνεται πλαγίως δοκίμιο κονδυλίου: «αγιος ο θεος. αγιος ισχυρος. αγιος αθανατος / ελει/σον ημας».

β. Ἄλλο δοκίμιο κονδυλίου ἐντὸς τοῦ τίτλου ἐπαναλαμβάνει τὸ «τεύπωται εν».

3. Στὸ φ. ρμβ' ἔστὸ μὲν πάνω μέρος ὑπάρχει δοκίμιο κονδυλίου μὲ τὴ λέξη «Δεκεμβρίου», στὸ δὲ κάτω μέρος ἡ ἐξῆς ἐνθύμησις: «-1692- δεκεμβρίου - 28 / εκοιμήθη ο π(α)πα κυρίσαιας / πητέρις και εωνία η μνή/μη αὐτοῦ.».

4. Στὸ φ. ρμγ' ἔστὸ πάνω μέρος ὑπάρχει δοκίμιο κονδυλίου: «παναγια παρθένε μήτιρ».

5. Στὴν τελευταία σελίδα τοῦ βιβλίου, στὸ κάτω μέρος, ὑπάρχει ἡ σημείωσις: «[.] ενι λεο/κο<ρ>ναρου/ γραφαν απ[...] μεοντερο» καὶ «αχιε'» (=1615).

L. BH. 17. I: 86.

1643

(A.K. 17)

[παλαιότερος AK: Σπουδαστήριο Ἱστορικῆς Θεολογίας.
Ἵμνολογία-Κείμενα: 213]

**EXPOSITIO PATRUM GRAECORUM IN PSALMOS,
TOMUS PRIMUS**

[ἐκδ. Balthasar Cordier]

[Ἀμβέρσα 1643]

Πρόκειται γιὰ ἔργο πού ἀκολουθεῖ τὴν παλαιὰ παράδοση τῶν Ἑρμηνευτικῶν Σειρῶν (*Catena*) ἢ Ἐκλογῶν, συλλογῶν δηλαδὴ ἐρμηνευτικῶν σχολίων Πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων σὲ ἐπιμέρους κείμενα ἢ ὀλόκληρα βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Χαρακτηριστικὸ τοῦ συγκεκριμένου φιλολογικοῦ εἴδους εἶναι εἴτε: α) ὅτι τὸ ὑπὸ ἐρμηνεία βιβλικὸ κείμενο παρατίθεται σὲ συνεχή μορφή μαζί μὲ τὸ κείμενο ἑνὸς ἢ περισσοτέρων Ἵπομνημάτων, εἴτε β) ὅτι τὸ βιβλικὸ κείμενο παρατίθεται μαζί μὲ σχόλια περιθωρίου πού προέρχονται ἀπὸ διαφόρους συγγραφεῖς.

Ὁ Βέλγος ἐκδότης ἔλαβε ἐδῶ ὑπ' ὄψιν του βυζαντινὰ χειρόγραφα πού ἀνασυνθέτουν ἐρμηνευτικὰ σχόλια στὸ βιβλίον τῶν *Ψαλμῶν*, τὸ προ-

σφιλέστερο ἴσως ποιητικό βιβλίον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Πρόκειται γιὰ σχόλια ἀπὸ ἔργα τῶν Μεγάλου Ἀθανασίου, Ἀμμωνίου, Ἀπολλιναρίου, Ἀστερίου Ἀμασείας, Μεγάλου Βασιλείου, Γενναδίου Κωνσταντινουπόλεως, Γεωργίου Ἀλεξανδρείας, Γεωργίου Παχυμέρη, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Γρηγορίου Νύσσης, Διδύμου τοῦ Ἀλεξανδρέως, «Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου», Εὐσεβίου Καισαρείας, Ἡσυχίου τοῦ Ἱεροσολυμίτου, Θεοδώρητου Κύρου, Θεοδώρου Μοψουεστίας, Θεοδώρου Ἡρακλείας, Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Ὠριγένους καὶ ἄνωνύμων. Ἡ ἔκδοσή τους ὑπὸ τὴν παροῦσα μορφή εἶναι χρήσιμη γιὰ τὴν ἐκδοτικὴ μᾶλλον τῶν κειμένων πού παρατίθενται καὶ λιγότερο γιὰ τὴν ἱστορία τῶν ἰδίων τῶν Σειρῶν²⁹.

Ὁ παρῶν τόμος ἐκδόθηκε στὴν Ἀμβέρσα, στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Balthasar Moreti, τὸ 1643, ἀπὸ τὸν ρωμαιοκαθολικὸ ἱερέα Balthasar Cordier καὶ περιλαμβάνει ἐρμηνευτικὰ σχόλια στοὺς *Ψαλμοὺς* 1-50, παρατιθέμενα σὲ δύο στήλες, ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ ἀντιστοιχῶς.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Ψευδοτίτλος: «EXPOSITIO / PATRUM / GRAECORUM / IN / PSALMOS» (σελ. I),
2. Ἐπὶ χαλκογραφίας, πού παριστᾷ τὸν Δαβὶδ μὲ Ψαλτήριον ἄδοντα: «In conspectu Angelorum psallam tibi» (= «ἐνώπιον ἀγγέλων ψαλῶ σοι»: *Ψαλμ.* 137,1), ἀναγράφεται ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου: «EXPOSITIO / PATRUM / GRAECORUM / IN / PSALMOS, / à BALTHASARE CORDERIO / Soc(ietatis) IESU ex vetustissimis / SAC(RAE) CAES(ARAE) MAIESTATIS, / & Sereniss(imi) / Bavariae Du/cis M(ANU)S(CRIPTI)S Codicibus ἀνεκ/δότοις concinnata; in Para/phrasin, Commentarium / & Catenam digesta; Latinitate donata, & Annotationibus illustrata. / TOMUS PRIMUS;/ qui primam Psalmorum / quinquagenam continet». Κάτω ἀπὸ τὴν χαλκογραφία ὑπάρχει ἡ ἔνδειξη: «Antverpiae, ex officina Plantiniana Balthasaris Moreti. M.DC.XLIII.» (σελ. III),

29. Ὁρθῶς ἐπισημαίνεται ἡ ὡς ἄνω χρησιμότητα ἀπὸ τὸν Gilles Dorival στὸ βιβλίον *Les Chaînes exégétiques grecques sur les Psaumes. Contribution à l'étude d'une forme littéraire*. Tome I, Leuven 1986 [= Spicilegium Sacrum Lovaniense. Études et documents: 43], σ. IX.

3. Προλογική ἀφιέρωση τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸν ἐκδότη στὸ βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας καὶ Βοημίας, αὐτοκράτορα τῆς Ἀγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας Φερδινάνδο Γ' (1608-1657) (σελ. V-XII),
4. Praefatio ad Lectorem (σελ. XIII - XIII),
5. Ἐγκώμιο στοὺς *Ψαλμούς* τοῦ Δαβὶδ ἀπὸ τὸν Ἰησουίτη Franciscus Montmorencius, κατὰ μίμηση Ὠδῆς τοῦ Πινδάρου (σελ. XV),
6. Πίνακας Πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, σχόλια τῶν ὁποίων παρατίθενται ἐντὸς τοῦ ἔργου (σελ. XVI),
7. Προοίμια Μεγάλου Ἀθανασίου καὶ Ἀνωνύμου στοὺς *Ψαλμούς* (σελ. XVII-L),
8. Εὐσεβίου Καισαρείας, Ὑπόθεσις εἰς τὴν τῶν *Ψαλμῶν* ἀνακεφαλαίωσιν (σελ. L-LII),
9. Ἀρχὴ τοῦ κυρίως μέρους τῆς *Σειρᾶς*, ὑπὸ τὸν τίτλο: «EXPOSITIO / PATRUM GRAECORUM / IN PSALMOS, / à BALTHASARE CORDERIO SOC(IETATIS) IESU Doct(ore) Theol(ogiae) / ex diversis SAC(RAE) CAES(ARAE) MAIESTATIS, ET SER(ENISSI)MI / ELECTORIS BAVARIAE DUCIS M(ANU)S(CRIPTIS) Codicibus / hactenus ineditis concinnata, Latinitate donata, et / Annotationibus illustrata» (σελ. 1),
10. Ἐρμηνεία τῶν *Ψαλμῶν* 1-50. [Στὴν ἀρχὴ τῆς ἐρμηνείας ἐκάστου *Ψαλμοῦ* παρατίθεται ἡ «ὑπόθεσις» (argumentum), ὁ πρὸς ἐρμηνείαν στίχος μὲ «παράφρασιν» (paraphrasis) καὶ σύντομο Commentarius, ἀκολουθεῖ δὲ ὁ ὑπομνηματισμὸς μὲ σχόλια ἐρμηνευτικὰ διαφόρων συγγραφέων (*Catena Patrum*)] (σελ. 1-1005),
11. Σημειώσεις τοῦ ἐπιμελητοῦ-ἐκδότου B. Cordier (: «Annotationes Corderii») (σελ. 1005-1012, ὅπου καὶ ἡ ἔνδειξη: FINIS),
12. Πίνακας ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (16 σελίδες, χωρὶς εἰδικὴ σελιδαρίθμηση),
13. Πίνακας βιβλικῶν χωρίων (19 σελίδες, χωρὶς εἰδικὴ σελιδαρίθμηση),
14. Πίνακας ψαλμικῶν ἀναμνήσεων στὰ εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα ὅλου τοῦ ἔτους (67 σελίδες, χωρὶς εἰδικὴ σελιδαρίθμηση),
15. Προνόμια καὶ ἄδεια κυκλοφορίας τοῦ ἔργου ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος Φερδινάνδου καὶ τῶν οἰκείων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν (πρῶτελευταῖο φύλλο),
16. Κολοφώνας (: «Antverpiae, / ex officina Plantiniana / Balthasaris Moreti, / M.DC.XLIII») καὶ τὸ σῆμα τοῦ τυπογράφου (τελευταῖο φύλλο).

ΤΟΠΟΣ, ΧΡΟΝΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ, ΕΚΔΟΤΗΣ

Σύμφωνα με τὸν τίτλο τοῦ ἐξωφύλλου, τὸ βιβλίο τυπώθηκε στὴν Ἀμβέρσα τοῦ Βελγίου ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο τοῦ Balthasar Moreti (1574-1641), στὸ τυπογραφεῖο πὺ ἴδρυσε τὸ 1555 ὁ πάππος του Christopher Plantin. Στὸ τέλος τοῦ βιβλίου ὑπάρχει τὸ σῆμα τοῦ τυπογράφου.

Τὴν ἐκδοτικὴ ἐπιμέλεια τοῦ ὅλου ἔργου εἶχε ὁ Ἰησουΐτης ἱερέας καὶ θεολόγος Balthasar Cordier (1592-1650), ὁ ὁποῖος μετέφρασε καὶ ἐξέδωσε τὸ περιεχόμενο πλῆθος χειρογράφων ἑλληνικῶν Σειρῶν καὶ Ἑλλήνων Πατέρων.

ΣΧΗΜΑ: 8ο, δίστηλο. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ: 0,347X0,23 m.

ΣΕΛΙΔΕΣ: LII + 1012 + [106] (χωρὶς εἰδικὴ σελιδαρίθμηση).

ΣΕΛΙΔΑΡΙΘΜΗΣΗ: Στὸ ἄνω ἄκρο κάθε σελίδας ὑπάρχει λατινικὴ ἀρίθμηση γιὰ τὰ κείμενα πὺ προηγούνται τοῦ κυρίως ἔργου, ἀραβικὴ δὲ γιὰ τὴν ἐπιμέρους ἐρμηνεία τῶν Ψαλμῶν. Ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἀκολουθεῖται ἀρίθμηση τῶν τριῶν πρώτων κάθε φορὰ φύλλων κατὰ (τετράφυλλα) τετράδια βάσει τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου (: α, α2, α3, [α4] ἕως Bbbbbbb2, ὅπου ἀναγράφεται ἡ ἄδεια ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου). Ὑπάρχουν ἐπίσης δύο παραφυλλα ἐμπρὸς καὶ τρία πίσω.

ΧΑΡΤΙ: Χειροποίητο.

ΜΕΛΑΝΙ: Μαῦρο.

ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ: Χαλκογραφία ἐξωφύλλου τίτλου, διακοσμητικὰ πρωτογράμματα καὶ ἐπίτιτλα.

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Τὸ δέσιμο εἶναι ἀπὸ σκληρὸ χαρτί, μὲ κάλυμμα ἀπλό, περγαμινὸ, καὶ πολλοὺς λεκέδες.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ: Κάποιες σελίδες εἶναι σκωροφαγωμένες, ὑπάρχουν δὲ φθορὲς ἀπὸ στάξιμο κεριοῦ καὶ κακὴ χρῆση ὑγροῦ ἀπεντόμωσης.

ΚΤΗΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΛΟΙΠΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ:

1.α. Στὸ α' παράφυλλο τοῦ βιβλίου, κάτω δεξιά, ὑπάρχει παλαιότατο κτητορικὸ σημεῖωμα, γραμμένο στὰ λατινικά: «Sum / M. Joh. Fnd. Cozvini, Past. Honby. Prim / comparaty Halberstad. Au 1685 16 X / ex billiots. Ebensch./ Māa 5. 9 / Ligat + libet Tom. 27 / mge./ Fa 2 (...) 9 mge». Ἡ μνημονεύομενη ἐν προκειμένῳ πόλη Halberstad ταυτίζεται πιθανότατα μὲ τὴν ὁμώνυμη τῆς Κεντρικῆς Γερμανίας (Σαξονία).

β. Στὴν ἴδια σελίδα (στὸ πάνω μέρος) διαβάζουμε δωρητήριο σημεῖωμα πού ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν Ἰ. ἢ Ἀ. Χρυσολωρᾶ: «Τῷ παμφιλτάτῳ μοι ἐν Χριστῷ / ἀδελφῷ κ(υρίῳ) Λεοντίῳ Μαρκοπούλῳ / εἰς ἔνδειξιν διακεκριμένης ἐκτιμῆσεως καὶ ἀγάπης. / Ἀθῆναι τῇ 25ῃ Δεκεμβρίου 1966».

γ. Ἐπίσης, διακρίνουμε τὴ στρογγυλόσχημη σφραγίδα: «Σπουδαστήριον Ἱστορικῆς Θεολογίας Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν».

2. Στὴ σελίδα τοῦ ψευδοτίτλου ὑπῆρχε ὄνομα κτήτορος στὰ ἑλληνικά [: Ν. Καλ... ;], σβησμένο ἐκ τῶν ὑστέρων, κάτω δὲ αὐτοῦ ἀποτυπώνεται ἡ προαναφερθεῖσα σφραγίδα.

3. Στοὺς πίνακες ὀνομάτων, πραγμάτων καὶ χωρίων ὑπάρχουν παλαιότατες χειρόγραφες διαγραφὰς ἢ προσθήκες, καθὼς καὶ προσωπικὲς ὑπογραμμίσεις στὸ κυρίως κείμενο ἐκ μέρους ἀναγνωστῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

G. Karo- I. Lietzmann, *Catenarum Graecorum Catalogus* (= Aus den Nachrichten der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch-historische Klasse 1902; Heft 1), σ. 20-21.

R. Devreese, «Chaînes exégétiques grecques», *Dictionnaire de la Bible. Supplément* (ἐκδ. L. Pirot- A. Robert- H. Gazelles) I (1928) 1084-1233, ἰδιαιτ. στ. 1114-1139.

G. Dorival, *Les Chaînes exégétiques grecques sur les Psaumes. Contribution à l'étude d'une forme littéraire*. Tome I, Leuven 1986.

Χρ. Κορκώνη, *Συλλογαὶ Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ἐρμηνευτικαὶ Σειραὶ* (Catenae), Θεσσαλονίκη 1990.

1692

(Α.Κ. 18)

[Παλαιότερος Α.Κ.: Σπουδαστήριο Ἱστορικής Θεολογίας.
Ἁγιολογία - Κείμενα: 100].

ΤΟΜΟΣ ΚΑΤΑΛΛΑΓΗΣ

[ἐκδ. Δοσιθέου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων]
[Ἰάσιον] 1692

Τὸ ἔργο ἀποτελεῖ μέρος γνωστῆς τριλογίας πὺν ἐπιμελήθηκε ὁ Δοσίθεος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων (1664-1707) κι ἐν συνεχείᾳ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1707)³⁰, ἡ ὁποία ἐκδόθηκε στὸ Ἰάσιο τῆς Μολδαβίας, ὅπου ὁ ἴδιος εἶχε ιδρύσει ἑλληνικὸ τυπογραφεῖο τὸ 1680. Πρόκειται εἰδικότερα γιὰ τὰ ἔργα *Τόμος Καταλλαγῆς* (1692), *Τόμος Ἀγάπης* (1698)³¹ καὶ *Τόμος Χαράς* (1705), ὅπου καταπολεμοῦνται, μὲ τὴ μέθοδο τῆς ἀντιρρητικῆς θεολογίας, ρωμαιοκαθολικὲς καὶ προτεσταντικὲς δοξασίαι τῆς ἐποχῆς. Στὴ συγκεκριμένη ἐκδοση συλλέγονται κείμενα ἰδιαίτερος διαδεδομένα μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῶν ἐκτροπῶν τῶν Λατίνων ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐκκλησιαστικὴ παράδοση.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Τίτλος ἐξωφύλλου: «ΤΟΜΟΣ ΚΑΤΑΛΛΑΓΗΣ / Ἐν ᾧ περιέχονται συγγραφαὶ / Ἀωνύμων τινῶν / Καὶ Ἰωάννου τοῦ νομοφύλακος / Καὶ Γεωργίου τοῦ Κορσείου / Καὶ Μακαρίου ἱερομονάχου τοῦ Μακρῆ / Καὶ Συνέλευσις ἐν τῇ ἀγία σοφία / Καὶ Θεοδώρου τοῦ Ἀγαλιανοῦ / Καὶ Ματθαίου τοῦ Βλασάρεως / Καὶ Συνόδου ἐν τῇ ἀγία σοφία. / Τυπωθεὶς ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,αχζβ'».
2. Δοσιθέου Ἱεροσολύμων, Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πρῶν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως κύριο Διονύσιο (τέσσερις σελίδες, χωρὶς ἀρίθμηση),

30. Περί τοῦ Δοσιθέου βλ. Ἰω. Καρμῆρη, «Δοσίθεος», *ΘΗΕ* 5(1964) 191-197· ἐπίσης, πρ. Γ. Μεταλληνοῦ, «Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος (1664-1707)», στοῦ ἰδίου, *Παρεμβάσεις Ἱστορικῆς καὶ Θεολογικῆς*, Ἀθήνα 1998, σ.103-111, καὶ Χ. Γ. Πατρινέλη, «Δοσίθεος», *Παγκόσμιο Βιογραφικὸ Λεξικὸ* 3(1990) 301.

31. Πρόκειται γιὰ τὸ ἔργο πὺν παρουσιάζεται στὸ ἀμέσως ἐπόμενο λῆμμα τοῦ παρόντος.

3. Δοσιθέου Ἱεροσολύμων, Ἐπιστολή «παντὶ τῷ χριστονύμῳ (sic) πληρώματι» (τέσσερις σελίδες, χωρὶς ἀρίθμηση),
4. Πίνακας σύντομος καὶ πίνακες ἀναλυτικοὶ τοῦ περιεχομένου τῶν κεφαλαίων ποὺ ἀκολουθοῦν (δεκαέξι σελίδες, χωρὶς ἀρίθμηση),
5. Ἄνωνύμου, Κατὰ Λατίνων καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα συνέταξε ὁ Δοσιθέος Ἱεροσολύμων ὑπὸ τὸν τίτλο: «Τὸ τοῦ λόγου σὺν Θεῷ προοίμιον, περὶ τοῦ δεῖξαι ὅτι τὰ μὲν ἡμέτερα παριστώσι κ(αί) κανόνες καὶ νόμοι, κ(αί) πᾶσα θεία καὶ πατρικὴ γραφή, τὰ δὲ τῶν λατίνων πάντη ἔχει τὸ ἀσύστατον» (σελ. 1-205),
6. «Τοῦ τῆ θεοῦ χάριτι εὐσεβοῦς νομοφύλακος Ἰωάννου Διακόνου τοῦ Εὐγενικοῦ / λόγος ἀντιρρητικός τοῦ βλασφήμου καὶ ψευδοῦς ὄρου τοῦ ἐν Φλωρεντία, / συντεθέντος κατὰ τὴν πρὸς λατίνους Σύνοδον, ἐκδοθεὶς δὲ ἱερο/μονάχῳ τινὶ καλουμένῳ Ἰωακείμ: μεταγραφεὶς ἐκ διαφόρων πρωτοτύπων διορθωθείς τε καὶ διαιρεθεὶς εἰς κεφάλαια καὶ τμήματα, παρὰ Δοσιθέου / Πατριάρχου Ἱεροσολύμων» (σελ. 206-273),
7. «Τοῦ μακαρίτου Γεωργίου Κορεσίου τοῦ Χίου Ἐγχειρίδιον περὶ / τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διορθωθὲν / ἐν πολλοῖς, καὶ διαιρεθὲν εἰς κεφάλαια καὶ τμήμα/τα παρὰ Δοσιθέου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων» (σελ. 276-410),
8. «Τοῦ σοφωτάτου καὶ / λογιωτάτου τοῦ ἐν ἱερομονάχοις / κυρ Μακαρίου τοῦ κατὰ κόσμον Μακρῆ / Πρὸς Λατίνους / ὅτι τὸ λέγειν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι οὔτε ἀναγ/καῖον ἐστίν, ἀλλὰ καινοτομία τῆς / ὀρθοδόξου πίστεως» (σελ. 412-420),
9. Ἀπολογία τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ συναχθέντων Πατέρων πρὸς τὸν βασιλέα (σελ. 422-431),
10. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, Περὶ τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ. Θεοδώρου διακόνου τοῦ Ἀγαλλιανοῦ καὶ Ἱερομνήμονος τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, Κεφάλαια δογματικά. Ἄνωνύμου, Κατὰ Λατίνων. Θεοδώρου τοῦ Βλαστάρεως, Κατὰ Λατίνων, Περὶ τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ Ἐρωταποκρίσεις μεταξὺ Μάρκου Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου (σελ. 432-456),
11. «Σύνοδος ὑστάτη / ἐν Κωνσταντινουπόλει / ἐπιτεθεῖσα ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ / μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ λατινόφρονος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου...» (σελ. 457-521),
12. Παροράματα ὑπὸ τὸν τίτλο: «Ὁ διορθωτὴς τῶ ἐντευξομένῳ» (πέντε σελίδες, χωρὶς ἀρίθμηση).

ΤΟΠΟΣ, ΧΡΟΝΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ, ΕΚΔΟΤΗΣ

Ὁ τόμος ἀποτελεῖ καρπὸ τῆς ἐκδοτικῆς ἐπιμέλειας τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου (1641-1707), ὁ ὁποῖος κατόρθωσε νὰ τυπώσει σὲ δικό του τυπογραφεῖο στὸ Ἰάσιο τῆς Μολδαβίας³², καὶ παρὰ τὶς ὅποιες τεχνικὲς δυσκολίες, πλῆθος βιβλίων, μὲ σκοπὸ νὰ τονώσει τὸ ἐκκλησιαστικὸ φρόνημα τῶν Ὁρθοδόξων κατὰ τὴ δεινὴ περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, ἐν μέσῳ μάλιστα ἀφιλάδελφης δυτικῆς προπαγάνδας.

Στὴ σελίδα 456 σημειώνεται σχετικῶς: «Ἐτυπώθη ἡ παροῦσα βίβλος ἐν Γιασίῳ τῆς Μολδοβίας ἀναλώμασι τοῦ ἁγίου Τάφου / ἐν ἔτει σωτήριῳ ,αχλδ´ [=1694] κατὰ μῆνα Φευρουάριον (sic)», ἐνῶ στὸ ἐξώφυλλο τίτλου ὅτι ἐτυπώθη «ἐν ἔτει τῷ σωτήριῳ ,αχλδ´».

Στὴν τελευταία σελίδα τοῦ κυρίως κειμένου (σελ. 521) σημειώνεται περαιτέρω: «Ἐτυπώθη παρὰ Δημητρίου Παδοῦραι [Padura;] ἐν Γιασίῳ τῆς Μολδοβίας./ Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,αχλδ´ [=1694] κατὰ μῆνα Φευρουάριον (sic)».

ΣΧΗΜΑ: 8ο . **ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ:** 0,33X0,205 m.

ΣΕΛΙΔΑΡΙΘΜΗΣΗ: Ἀρχίζει μετὰ τὰ προοίμια τοῦ ἐκδότη καὶ τοὺς πίνακες περιεχομένων, πού καταλαμβάνουν συνολικὰ 26 σελίδες. Ἀκολουθεῖ στὸ ἄνω ἄκρο κάθε σελίδας ἀραβικὴ ἀρίθμηση (1-521), ἐνῶ στὸ κάτω ἄκρο ἔχουμε ἰδιότυπη κι ὄχι πάντοτε συνεπὴ ἑλληνικὴ ἀρίθμηση τῶν δύο πρώτων κάθε φορὰ φύλλων κατὰ τετράφυλλα τετράδια (Α, ΑΑ, ἕως Ω, ΩΩ κ.λπ., Αβ, ΑΑβ, ἕως ΩΩ, ΩΩβ καὶ ΑΑγ, ΑΑΑ ἕως ΡΡΡ, καθὼς καὶ τρία ἀκόμη φύλλα χωρὶς ἀρίθμηση). Τὸ βιβλίον κατακλείεται μὲ πίνακα παροραμάτων ἐκ τριῶν φύλλων πού δὲν ἀριθμοῦνται.

ΧΑΡΤΙ: Χειροποίητο. Στὰ παράφυλλα διακρίνεται ὑδατόσημο καθὼς καὶ τὰ L.A.Q. καὶ QUARTIO.

ΜΕΛΑΝΙ: Μαῦρο.

ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ: Διακοσμητικὰ ἐπίτιτλα καὶ διαχωριστικά, καθὼς κι ἓνα ἀπλὸ ρομβοειδὲς κόσμημα στὸν τίτλο ἐξωφύλλου.

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ὁ Τόμος εἶναι δεμένος μὲ δέσμα σὲ ξύλο καὶ θηλυκωτῆρες. Ἔχει ἐνδιαφέρουσα ἔκτυπη διακόσμηση. Στὸ κέντρο τῆς

32. Γιὰ τὴ λοιπὴ ἐκδοτικὴ κίνηση στὸ Ἰάσιο πρβλ. Φλ. Μαρινέσκου - Μ. Rafail, «Τὸ ἑλληνικὸ ἔντυπο στὴ Ρουμανία (1642-1912)», στὸν τόμο: *Τὸ ἔντυπο ἑλληνικὸ βιβλίον: 15ος-19ος αἰ. Πρακτικὰ Διεθνoῦς Συνεδρίου (Δελφοί, 16-20 Μαΐου 2001)*, Ἀθήνα 2004, σ. 265-278, ἰδ. σ. 272-275.

ἐμπρόσθιας ὄψης διακρίνεται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, ἐνῶ στὴν πίσω ἐν μέσῳ τεσσάρων ἀγγελικῶν μορφῶν ὑπάρχει κόσμημα περιβαλλόμενο μὲ τὰ γράμματα ἐνὸς ὀνόματος (: «ΠΑΡΘΕΝΙΟΥ»). Στὴν πίσω ἐπίσης ὄψη ἔχει τυπωθεῖ, κατὰ τὴν ἀντίθετη φορά τοῦ βιβλίου, ἡ λέξη: ΤΟΜΟΣ, χωρὶς συνέχεια (διότι προφανῶς ὁ βιβλιοδέτης ἐξέλαβε τὴν πίσω ὄψη ὡς ἐμπρόσθια κι ἐν συνεχείᾳ, συνειδητοποιώντας τὸ λάθος του, ἐγκατέλειψε τὴν προσπάθεια). Μεταγενέστερο χέρι ἔχει ἐπιγράψει στὴ ράχη τὶς λέξεις: ΤΟΜΟΣ ΚΑΤΑΛΛΑΓΗΣ 1887 καὶ Η.Τ. [...] = ἢ Π.Ι. [...], ἄλλο δὲ ἔχει χαράξει ἀνάμεσα στὸν τίτλο καὶ τὴ χρονολογία τὰ γράμματα: Π.Α.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ: Ἀρκετὰ καλή, μὲ στοιχεῖα διαβρώσεως στὶς πρῶτες καὶ τελευταῖες σελίδες (στὴν τελευταία τυπωμένη σελίδα ἔχει ἀποκοπεῖ καθέτως λωρίδα χαρτιοῦ γιὰ ἄλλη χρῆση).

ΚΤΗΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΛΟΙΠΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ:

1. Στὸ ἐξώφυλλο τίτλου τοῦ βιβλίου, στὸ πάνω μέρος, ἐπαναλαμβάνεται ὑπὸ μορφὴν δοκιμίου κονδυλίου ἢ φράση τοῦ ὑποτίτλου «ἐν ᾧ περιέχονται συγγραφαί», ἐνῶ στὸ κάτω μέρος μεταγράφεται μὲ μολύβι ἡ χρονολογία ,αχλβ' ὡς «1692» καὶ προστίθεται ἀριθμητικὴ πράξη (ἀφαίρεση):

«1897

1622

= 265 χρόνων».

2.α. Στὴ σελίδα τοῦ β' παραφύλλου ποὺ προηγεῖται τοῦ ἐξωφύλλου τίτλου σημειώνεται παρόμοια ἀριθμητικὴ πράξη:

1885

1622

= 263,

ὅπου τὸ ,αχλβ' μεταγράφεται ἐσφαλμένως, ὅπως καὶ προηγουμένως, ὡς 1622.

β. Ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι προέρχεται πράξη προσθέσεως πάνω στὸ ἐξώφυλλο τίτλου:

[1692]

263

1685

3. Στὸ φύλλο ποὺ ἔπεται τοῦ ἐξωφύλλου τίτλου, στὸ κάτω μέρος, σημειώνονται μὲ μαῦρο μελάνι τὰ ἐξῆς: «Ἐκ τῶν τοῦ Παύλου Βλαστοῦ μιτιληναίου». Τὸ ἴδιο κτητορικὸ σημεῖωμα βρῖσκουμε καὶ στὴ σελ. 1 κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο τοῦ κεφαλαίου.

4. Στὸ πίσω καὶ κάτω μέρος τοῦ τελευταίου τυπωμένου φύλλου τοῦ βιβλίου, ὅπου καὶ τὰ παροράματα, σημειώνεται ἡ φράση: «εντολή πρώτη εγὼ ἡμὴ κηρίος ὁ θεὸς σου ὁ ἐξα/γαγον σε εκγης εκγηπτου εξηηγ», ἦτοι «ἐγὼ εἰμι κύριος ὁ Θεὸς σου ὁ ἐξαγαγὼν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου...» (βλ. Δευτ. 5,6).

L. BH. 17. III: 658.

1698

(Α.Κ. 16)

[παλαιότερος ΑΚ: Σπουδαστήριον Ἱστορικῆς Θεολογίας.

Ἀγιολογία - Κείμενα: 99]

ΤΟΜΟΣ ΑΓΑΠΗΣ

[ἔκδ. Δοσιθέου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων]

[Ἰάσιον] 1698

Τὸ παρὸν βιβλίον ἀποτελεῖ τὸν δεύτερον Τόμον τῆς κατὰ Λατίνων καὶ Προτεσταντῶν τριλογίας τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου (1641-1707) ὑπὸ τοὺς τίτλους: α) *Τόμος Καταλλαγῆς* (1692)³³, β) *Τόμος Ἀγάπης* (1698) καὶ γ) *Τόμος Χαρᾶς* (1705). Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ κείμενα ποὺ περιέχονται σὲ αὐτὸν τὸν Τόμον, ὅπως δηλώνει ὁ Δοσίθεος Ἱεροσολύμων «τοῖς ἐντευξομένοις», ἦσαν «ἐν βιβλίῳ μεγάλῳ εὗρισκομένῳ ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῆς ἁγίας ἀναστασίας», μετεγράφησαν δὲ –ἐπιμελεία, μᾶλλον, Ἱερεμίου Κακ(κ)αβέλα, τοῦ καὶ δημοσιεύσαντος τὸ 1697 σπουδαία μετάφραση τῶν *Ψαλμῶν* στὰ ρουμανικά, υἱοθετηθεῖσα ἐπισημῶς τότε ἀπὸ τὴν ἐν Ρουμανία Ὁρθόδοξην Ἐκκλησίαν – χάριν τῆς συγκεκριμένης ἐκδόσεως, ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε τὸ ἔτος 1698 στὸ Ἰάσιο τῆς Μολδοβλαχίας, ἂν καὶ μὲ πάρα πολλὰ τυπογραφικὰ λάθη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Τίτλος ἐξωφύλλου: «ΤΟΜΟΣ ΑΓΑΠΗΣ / ΚΑΤΑ ΛΑΤΙΝΩΝ / ΣΥΛΛΕΓΕΙΣ ΚΑΙ ΤΥΠΟΘΕΙΣ (sic) / ΠΑΡΑ ΔΟΣΙΘΕΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ / ΕΠΙ ΤΗΣ ΗΓΕΜΟΝΙΑΣ ΤΟΥ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΕΚΛΑΜΠΡΟΤΑΤΟΥ ΑΥΘΕΝΤΟΣ ΚΑΙ ΗΓΕ-

33. Γιὰ τὸν Τόμον αὐτὸ βλ. περισσότερα στὸ προηγούμενον λῆμμα τοῦ παρόντος, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ περιγραφή.

ΜΟΝΟΣ ΚΥΡΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΝΤΙΟΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΒΟΕΒΟΔΑ ΠΑΣΗΣ ΜΟΛΔΟΒΛΑΧΙΑΣ / Ἐν ἔτει 1698».

2. α. Δοσιθέου Ἱεροσολύμων, Ἐπιστολή «τοῖς ἐντευξομένοις», καὶ ἄλλα (δώδεκα σελίδες, χωρὶς ἀρίθμηση).
- β. «Πίνακας ὄλου τοῦ τόμου ἦτοι τῶν ἐν αὐτῷ κεφαλαιωδестέρων» (πέντε σελίδες, χωρὶς ἀρίθμηση).
- γ. Ἱστορικό σημεῖωμα, πιθανότατα τοῦ Πατριάρχου Δοσιθέου Ἱεροσολύμων, μὲ τὸ ὁποῖο ἀνασκευάζεται βιβλίον ρωμαιοκαθολικοῦ συγγραφέα ποῦ ὑποστήριξε ὅτι ἀνέκαθεν ἴσχυε στήν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἡ τοῦ Ρωμαίου Ποντίφηκος ἀρχή (ὀκτώ σελίδες, χωρὶς ἀρίθμηση).
- δ. Ἐλεγεῖες - ἐπιγράμματα ποῦ ἀπευθύνονται στὸν Δοσίθεο Ἱεροσολύμων καὶ ὑπογράφονται ἀπὸ τὸν Ἄνδρέα Λικίνιο τὸν ἀκέστορα καὶ τὸν ἐπιμελητὴ-διορθωτὴ τοῦ Τόμου Ἱερεμία Κακαβέλα (τρεῖς σελίδες, χωρὶς ἀρίθμηση).
3. Προλεγόμενα Πατριάρχου Δοσιθέου στὰ ἐν συνεχείᾳ ἐκδιδόμενα ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀντιρρητικὰ κείμενα Φιλοθέου τοῦ Κοκκίνου, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως [1354-1355, 1364-1376] (σελ. 1-114).
4. Φιλοθέου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Δώδεκα ἀντιρρητικοὶ λόγοι κατὰ τῶν βλασφημιῶν Νικηφόρου Γρηγορά (φ. 1-123 + σελ. 124-239).
5. Γενναδίου (Γεωργίου) Σχολαρίου, Ὀκτώ λόγοι περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, κατὰ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Ἀκινδύνου καὶ τῆς προσθήκης τοῦ Filioque, κατὰ τῶν σιμωνιακῶν χειροτονιῶν τοῦ πάπα Ρώμης, κατὰ τῆς λατινικῆς νηστείας τοῦ Σαββάτου, κατὰ τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀγαμίας τοῦ κλήρου καὶ τῆς καθημερινῆς τελέσεως Λειτουργίας ἀπὸ τοὺς λατίνους κληρικούς, καὶ κατὰ τῆς κουρᾶς τῶν γενεῶν (σελ. 239-315).
6. Γεωργίου (Πλήθωνος) τοῦ Γεμιστοῦ, Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (σελ. 316-320).
7. Λίβελλος πίστεως ὑπὸ Κωνσταντίνου ἱερέως «ἀπὸ ἀγγλίας καὶ μποέμων», τοῦ ἐλθόντος «εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸ σπξ' [ἀντί, μᾶλλον: ασπξ' = 1287] ἔτος», καὶ μεταστραφέντος στήν Ὀρθοδοξία (σελ. 320-333).
8. Θεοδώρου δικαιοφύλακος τοῦ Ἀγαλλιανοῦ, «ἀνασκευὴ τοῦ ὑπὲρ τῆς δόξης Λατίνων βιβλίου Ἰωάννου τοῦ Ἀργυροπούλου» (σελ. 333-367).

9. Γρηγορίου τοῦ Θ' ἐπισκόπου Ρώμης, Ἐπιστολή πρὸς τὸν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γερμανὸ τὸν Νέο (ὁ ὁποῖος λόγῳ τῆς καταλήψεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Φράγκους εἶχε μεταφέρει τὴν ἔδρα του στὴ Νίκαια). Στὴν ἐν λόγῳ ἐπιστολῇ ὁ συγκεκριμένος Πάπας ὑπεραμύνεται τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος (σελ. 367-378).
10. Ἀωνύμου, Ἐπιστολή πρὸς Λατίνους (σελ. 378-387).
11. Γρηγορίου (Γεωργίου) Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως [τοῦ Κυπρίου, 1283-1289], Λόγος περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος (σελ. 387-413).
12. Ἀωνύμου, Περὶ Θεολογίας (σελ. 413-490).
13. Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ, Κεφάλαια Θεολογικὰ ἔνδεκα (σελ. 490-493).
14. Νικηφόρου τοῦ Βλεμμύδου, Περὶ πίστεως καὶ κατὰ τῶν Λατίνων συκοφαντιῶν (σελ. 494-502).
15. Ἰωάννου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, Λόγος περὶ ἀζύμων. Προηγεῖται σύντομο ἱστορικό σημεῖωμα τοῦ Δοσιθέου Ἱεροσολύμων περὶ τῶν Πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων, οἱ ὁποῖοι ἔφεραν τὸ ὄνομα Ἰωάννης (σελ. 502-538).
16. Ἐπιστολή ἐγκύκλιος τῶν Ὀρθοδόξων Πατριαρχῶν «κατὰ τοῦ νέου καλενταρίου» (σελ. 538-554).
17. Ἀωνύμου, Κατὰ Λατίνων (σελ. 554-568).
18. Ἀκολουθία ἐπιστρεφόντων «ἐκ τῶν λατινικῶν αἱρέσεων» στὴν Ὀρθόδοξη Καθολικὴ Ἐκκλησία (σελ. 568-570).
19. Ἐπιστολή Δοσιθέου Ἱεροσολύμων πρὸς τὸν Μητροπολίτη Πέτρας. Σὲ αὐτὴν ἐπισυνάπτονται Ἐπιστολή καὶ Ὁμολογία ἀντιστοίχως τοῦ ἁγίου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, ἐπισκόπου Ἐφέσου, «διὰ νὰ καταλάβουν καὶ ἐκ τούτων, ὅσοι τοὺς παπιστὰς ἔχουσι διὰ Ὀρθοδόξους, καὶ τοὺς συναναστρέφονται ὡς Ὀρθοδόξους, καὶ ποιοῦσι γάμους μετ' αὐτῶν ἀπὸ τοῦ νῦν πῶς εἶναι καὶ αὐτοὶ ἀλλότριοι τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας» (μὲ νέα σελιδαρίθμηση σελ. 581-[589]).
20. Πίνακας διορθωτέων τυπογραφικῶν σφαλμάτων (ἔξι σελίδες, χωρὶς ἀρίθμηση).
21. Πίνακας ὀνομάτων, ὄρων καὶ πραγμάτων [= κολοβός, ἧτοι ἀπὸ τὸ Α ἕως τὸ Ρ, ἐνῶ ἡ συνέχεια μὲ τὰ λοιπὰ γράμματα λείπει] (δεκατρεῖς σελίδες, χωρὶς ἀρίθμηση).

ΧΡΟΝΟΣ, ΤΟΠΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ, ΕΚΔΟΤΗΣ

Ὅπως ἀναγράφεται στὸ ἐξώφυλλο τίτλου, ὁ Τόμος συνελέγη καὶ ἐτυπώθη «παρὰ Δοσιθέου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας... Ἰωάννου Ἀντιόχου Κωνσταντίνου, βοεβόδα πάσης Μολδοβλαχίας, ἐν ἔτει 1698».

Στὴν ἐπιστολὴ μὲ τὴν ὁποία κατακλείεται ὁ Τόμος, στὴν τελευταία σελίδα τοῦ κυρίως κειμένου (πρὸ τῶν παρορομάτων καὶ λοιπῶν πινάκων), ὁ ἴδιος ὁ Δοσίθεος σημειώνει: «Ἐτυπώσαμεν τὸν παρόντα τόμον ἐν Γιάσιω τῆς Μολδοβλαχίας χαλκοτυπία καὶ ἀναλώμασι τοῦ ἁγίου Τάφου διὰ Διονυσίου μοναχοῦ, ὄντως διορθωτοῦ τοῦ λογιωτάτου διδασκάλου Ἱερεμίας τοῦ Κακκαβέλα, εἰδὲ καὶ εἰσὶ σφάλματα εἰς τινὰ γράμματα ἢ λέξεις, τοῦτο συμβέβηκε διὰ τὸ εἶναι τὸν χαλκογράφων ἐτερόγλωσσον καὶ μὴ εἰδότα ἑλληνικὰ γράμματα. καὶ λοιπὸν ἔστω συγγνώμη. Ἐν ἔτει τῷ σωτηρίῳ ἀχλῆ' [=1698] μηνὶ Μαρτίῳ».

ΣΧΗΜΑ: 8ο . ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ: 0,31X0,21 m.

ΣΕΛΙΔΑΡΙΘΜΗΣΗ: Τὰ πρῶτα δεκατρία φύλλα δὲν ἔχουν σελιδαρίθμηση. Στὴ συνέχεια ὑπάρχει στὸ ἄνω ἄκρο τοῦ κειμένου σελιδαρίθμηση ἀπὸ σελ. 1-114 καὶ ἀκολουθεῖ φυλλαρίθμηση ἀπὸ φ. 1-123 ποὺ συνεχίζεται μὲ σελιδαρίθμηση ἀπὸ σελ. 124-588 (στὴ σελίδα 589 δὲν σημειώνεται ἡ σελιδαρίθμηση, ἐνῶ μετὰ τὴ σελ. 570 –ἐκ λάθους– ἀναγράφεται ὁ ἀριθμὸς 581 ἀντὶ τοῦ 571). Ἀκολουθοῦν δεκαεννέα σελίδες χωρὶς ἀρίθμηση, λείπουν δὲ ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο τμήμα τοῦ βιβλίου γύρω στὶς τέσσερις σελίδες.

ΧΑΡΤΙ: Χειροποίητο.

ΜΕΛΑΝΙ: Μαῦρο.

ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ: Λιτὸ κόσμημα ἐξωφύλλου, διακοσμητικὰ ἐπίτιτλα καὶ διαχωριστικά.

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ὁ Τόμος εἶναι δεμένος μὲ δέσμα πάνω σὲ χαρτόνι (μετὰ ἀπὸ συντήρηση), μὲ διακοσμητικὸ πρόστυπο στὸ κέντρο.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ: Ἀρκετὰ καλὴ (μετὰ ἀπὸ συντήρηση κατὰ τὰ ἔτη 1993-1996), ἐὰν ἐξαίρεσει κανεὶς τὸ γεγονός ὅτι δὲν ὑπάρχουν παράφυλλα καὶ λείπουν οἱ τελευταῖες σελίδες τοῦ βιβλίου.

L. BH. 17. III: 681.

II. ΦΥΛΛΟ ΑΠΟ ΕΝΤΥΠΟ ΔΙΓΛΩΣΣΟ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΑΡΙΟ

Ἐνα φύλλο, τὸ ὁποῖο δὲν ἀνήκει ἐκδοτικῶς στὸν Τόμο τοῦ Δοσιθέου, ἐπισυνάπτεται σὲ αὐτὸν ὡς παράφυλλο, προέρχεται δὲ ἀπὸ ἔντυπο δίγλωσσο *Εὐαγγελιστάριο*, μὲ δύο στήλες. Στὴ μία στήλῃ περιέχονται

περικοπές ἀπὸ τὰ ἀναγνώσματα τῆς Ζ' Ἑβδομάδος τοῦ Ματθαίου στὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο. Στὴν ἄλλη, τυπώνεται τὸ ἀντίστοιχο κείμενο σὰ ρουμανικὰ σὲ κυριλλικὴ γραφῆ. Τὸ συγκεκριμένον φύλλο φέρει ἐρυθρὰ πρωτογράμματα καὶ τίτλους.

1742

(A.K. 21)

[Παλαιότερος A.K.: Σπουδαστήριον Ἱστορικῆς Θεολογίας: 161]

EMMANOYHΛ ΡΩΜΑΝΙΤΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ,

Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΟΜΕΝΟΣ

[Βενετία 1742]

Πρόκειται γιὰ μετάφραση ἐγχειριδίου ποιμαντικοῦ περιεχομένου, τοῦ Ἰησουΐτη συγγραφέα Paolo Segneri (1624-1694), μὲ συμβουλές πρὸς ἀρχαρίους πνευματικούς περὶ τοῦ πῶς ὀφείλουν νὰ ἐξομολογοῦν. Ὁ συγγραφέας σημειώνει στὴν Εἰσαγωγή του ὅτι συνέταξε γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ «κάποιας πρακτικῆς ἐρμηνείας» «ἀπὸ τὰς διδασκαλίαις τῶν Πατέρων, τῶν διδασκάλων, τῶν Ἁγίων καὶ τῶν Γραφῶν» «ὅπου νὰ ἔχουσι δύναμιν νὰ κάμουν νὰ λειτουργῆται μὲ καρπὸν τὸ μυστήριον τῆς Μετανοίας» (σελ. 4).

Ὁ μεταφραστὴς τοῦ ἔργου Ἐμμανουὴλ Ρωμανίτης, «κρητικῆς καταγωγῆς, ἴσως ἱερέας, πῆγε στὴν Πάτμο, πιθανῶς γιὰ νὰ σπουδάσει δίπλα στὸν διδάσκαλο Μακάριο Καλογερεῶ. Ἀπὸ τὸ 1716 ἀσκεῖ ἐπίσημα τὰ καθήκοντα τοῦ γραμματέα (κατζιλιέρη) τῆς κοινότητος τῆς Πάτμου. Στὴ θέση αὐτὴ παραμένει ὡς τὸ 1758, ὁπότε ὑπογράφει καὶ τὸ τελευταῖο του δικαιοπρακτικὸ ἔγγραφο. Ἐκτοτε ἀποσύρεται. Ἡ ἡμερομηνία τοῦ θανάτου του παραμένει ἀγνωστὴ, ὅμως δὲν πρέπει νὰ ἀπεῖχε πολὺ ἀπὸ τὸ τέλος τῆς θητείας του ὡς γραμματέα. Τὸ ἔργο του συνίσταται κυρίως σὲ μεταφράσεις ἰταλικῶν θεολογικῶν κειμένων τῆς ἐποχῆς του. Οἱ μεταφράσεις αὐτὲς ἐπηρέασαν σημαντικὰ τὰ ἑλληνικὰ θεολογικὰ ρεύματα τοῦ 18ου αἰῶνα»³⁴, σπουδαίους Ἑλληνες ἱεροκλήρυκες, ὅπως καὶ τὸ Ἐξομολογητᾶριο τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου (1749-1809)³⁵.

34. Βασ. Τσακίρη; «Εἰσαγωγικὴ μελέτη», στὸ Paolo Segneri, Ὁ Μετανοῶν Διδασκόμενος. Μία μετάφραση τοῦ Ἐμμανουὴλ Ρωμανίτου. Θῆρα 2005 [= Γραμματεία τῆς Τουρκοκρατίας (15ος-18ος αἰ.). Κείμενα καὶ Μελέτες. Ἔργα περὶ Μετανοίας καὶ Ἐξομολογήσεως: 4α], σ. 7-8.

35. Βλ. Β. Τσακίρη, ὁ.π., σ. 29-54.

Μὲ βάση τὰ ὅσα γνωρίζουμε, ἡ μετάφραση τοῦ Ρωμανίτη ἀπὸ τὰ ἰταλικά περατώθηκε στὴν Πάτμο, ὅπως καὶ ἡ μετάφραση ἀπὸ τὸν ἴδιο τοῦ ὁμοζύγου –τρόπον τινά– ἔργου τοῦ P. Segneri ὑπὸ τὸν τίτλο: Ὁ Μετανοῶν Διδασκόμενος, τὸ σωζόμενο χειρόγραφο τῆς ὁποίας φέρει ὡς ἡμερομηνία γραφῆς τὴν 21η Μαΐου τοῦ 1725³⁶. Ἀμφότερα τὰ μεταφρασμένα κείμενα ἀπεστάλησαν στὴ Βενετία στὸ τυπογραφεῖο τῶν Γλυκῆδων ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Μαρσελίνη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, τυπώθηκαν δὲ ταυτοχρόνως τὸ ἔτος 1742.

Τὸ συγκεκριμένο ἔργο ἀφιερώνει ὁ Νικόλαος Γλυκῆς (1688/90-1788), ἕγγονός τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ ὁμωνύμου ἐκδοτικοῦ οἴκου, στὸν τότε Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Παῖσιο Β΄ (τὸν ὁποῖον ὁμῶς ἐδῶ δὲν κατονομάζει), κατὰ συνήθεια ποὺ ἀκολουθεῖται σὲ ἀντίστοιχες ἐκδόσεις ρωμαιοκαθολικῆς προελεύσεως (ποὺ ἀφιερώνονται φυσικὰ στὸν Πάπα). Τὸ ἄλλο ἔργο τοῦ Segneri: Ὁ Μετανοῶν Διδασκόμενος, σὲ μετάφραση Ἑμμ. Ρωμανίτη, ἀφιερώνει ὁ ἴδιος τυπογράφος στὸν Ἡγεμόνα τῆς Μολδοβλαχίας Ἰωάννη Κωνσταντῖνο Μαυροκορδάτο.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Ψευδότιτλος: «Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΟΜΕΝΟΣ».
2. Τίτλος ἐξωφύλλου: «Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ / ΔΙΔΑΣΚΟΜΕΝΟΣ / Πρὸς τὸν ὁποῖον ἀποδειχεται ἡ πρᾶξις / διὰ νὰ ὑπηρετῇ μὲ καρπὸν τὸ / μυστήριον τῆς μετανοίας./ Σύνταγμα μεταφρασθὲν εἰς τὴν ἡμετέραν/ κοινὴν διάλεκτον / ΠΑΡΑ / ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΡΩΜΑΝΙΤΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ / ΕΝΕΤΙΗΣΙ, ,αψμβ΄ / Παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων / Con Licenza de Superiori, e Privilegio».
3. Ἐκδοτικὸ σημεῖωμα τοῦ τυπογράφου Νικολάου τοῦ Γλυκέος ποὺ ἀπευθύνεται στὸν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως [Παῖσιο Β΄] (τέσσερις σελίδες, δίχως ἀριθμητικὴ ἔνδειξη).
4. [ΚΥΡΙΩΣ ΕΡΓΟ]
 Εἰσαγωγή: Ὁ Πνευματικὸς διδασκόμενος, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀποδειχεται ἡ πρᾶξις, διὰ νὰ ὑπηρετῇ μὲ καρπὸν τὸ μυστήριον τῆς μετανοίας (σελ. 1-7).
 Κεφ. Α΄: Ὅτι ὁ Πνευματικὸς εἶναι κριτής, καὶ περὶ τῆς γνώσεως ὅπου εἶναι εἰς αὐτὸν ἀναγκαῖα διὰ νὰ κρινῇ ὀρθῶς (σελ. 8-20).

36. Βλ. Β. Τσακίρη, ὁ.π., σ. 17.

Κεφ. Β΄ : Περί τοῦ τρόπου ὁποῦ πρέπει ὁ Πνευματικός νά κρατῆ εἰς τὸ νά ἐρωτᾷ τοὺς μετανοοῦντας (σελ. 20-38).

Κεφ. Γ΄ : Περί τοῦ τρόπου ὁποῦ πρέπει νά κρατῆ ὁ Πνευματικός εἰς τὸ νά κανονίζη (σελ. 38-49).

Κεφ. Δ΄ : Πῶς πρέπει νά κυβερνᾶται ὁ Πνευματικός, οὕτως εἰς τὸ νά διδῆ τὴν συγχώρησιν, καθὼς εἰς τὸ νά τὴν ἀρῆται (σελ. 49-60).

Κεφ. Ε΄ : Περί τῶν εἰδικῶν δυσκολιῶν ὁποῦ ἀπαντῶνται εἰς τὴν κρίσιν ἐκείνων ὁποῦ εὐρίσκονται εἰς καμίαν προσεχῆ αἰτίαν τοῦ ἁμαρτάνειν (σελ. 60-86).

Κεφ. ΣΤ΄ : Ὅτι ὁ Πνευματικός κρατεῖ ἐπιστασίαν ἱατροῦ, καὶ διὰ τὴν γνῶσιν ὁποῦ εἶναι εἰς αὐτὸν ἀναγκαῖα διὰ νά τὴν μεταχειρίζεται ἐπωφελῶς (σελ. 86-106).

Κεφ. Ζ΄ : Πῶς ἔχει νά κυβερνᾶται ὁ Πνευματικός, διὰ νά ἱατρεύσῃ τὴν ἀγνωσίαν (σελ. 106-127).

Κεφ. Η΄ : Πῶς πρέπει νά κυβερνηθῆ ὁ Πνευματικός, διὰ νά ἱατρεύσῃ τὴν σκληρότητα τῶν καρδιῶν (σελ. 127-157).

Κεφ. Θ΄ : Πῶς ἔχει νά φέρεται ὁ Πνευματικός μὲ τοὺς βλασφήμους (σελ. 157-172).

Κεφ. Ι΄ : Πῶς ἔχει νά κυβερνᾶται ὁ Πνευματικός μὲ ἐκείνους ὁποῦ χρεωστοῦσι νά κάμουν ἀνταπόδοσιν (σελ. 172-193).

Κεφ. ΙΑ΄ : Πῶς ἔχει νά κυβερνᾶται ὁ Πνευματικός μὲ ἐκείνους, ὁποῦ βροῖσκονται ἐντετυλιγμένοι εἰς τὰς μνησικακίας (σελ. 193-214).

Κεφ. ΙΒ΄ : Πῶς ἔχει νά κυβερνᾶται ὁ Πνευματικός μὲ ἐκείνους ὁποῦ εἶναι μεμολυσμένοι ἀπὸ τὰ σαρκικὰ πάθη (σελ. 214-245).

Κεφ. ΙΓ΄ : Πῶς ἔχει νά φέρεται ὁ Πνευματικός εἰς ἱατροίαν ἐκείνων, ὁποῦ ἔχουσιν ἀπορίας καὶ ἐκείνων ὁποῦ κάμνουσιν ὑποσχέσεις εἰς τὸν Θεὸν (σελ. 245-271).

ΤΟΠΟΣ, ΧΡΟΝΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ, ΕΚΔΟΤΗΣ

Σύμφωνα μὲ τὸν τίτλο τοῦ ἐξωφύλλου, τὸ βιβλίον ἐτυπώθη «Ἐνετίησι, αμμβ΄ [= Βενετία 1742]» «παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων, Con Licenza de Superiori, e Privilegio». Πρόκειται γιὰ τὸν ἐγγονό, ὅπως προαναφέραμε, τοῦ ἰδρυτῆ τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Νικολάου τοῦ Γλυκέος ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα (1619-1693)³⁷. Ὁ οἶκος τῶν Γλυκῆδων τύπωσε πάνω

37. Περί αὐτοῦ περισσότερο βλ. στὸ Γ. Βελουδι, *Τὸ ἑλληνικὸ τυπογραφεῖο τῶν Γλυκῆδων ἐν Βενετίᾳ (1670-1854)*, (μετάφρ. ἐκ τοῦ γερμανικοῦ), Ἀθήνα 1987.

ἀπὸ 1200 ἑλληνικὰ βιβλία (κυρίως ἐκκλησιαστικά) ἀπὸ τὸ 1670 ἕως τὸ 1854, διατήρησε δὲ σταθερὰ ὡς σῆμα τοῦ τῆ μέλισσα καὶ τὰ ἀρχικά τοῦ ἰδρυτῆ τοῦ.

ΣΧΗΜΑ: 2ο (οἱ παραπομπὲς τῶν βιβλικῶν καὶ πατερικῶν παραθεμάτων τυπώνονται χωριστὰ ἐν τῇ ὥρ).

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ: 0,177X0,12 m.

ΣΕΛΙΔΑΡΙΘΜΗΣΗ: Ἀρχίζει μετὰ τὴν ἀφιέρωση τοῦ ἐκδότη, ποὺ καταλαμβάνει τέσσερις σελίδες. Ἀκολουθεῖ στὸ ἄνω ἄκρο κάθε σελίδας ἀρίθμηση μὲ ἀραβικοὺς χαρακτήρες (σελ. 1-271), ἐνῶ στὸ κάτω μέρος ἔχουμε λατινικὴ ἀρίθμηση τῶν τεσσάρων πρώτων κάθε φορὰ φύλλων κατὰ 18 (ὀκτάφυλλα) τετράδια (: A, A2, A3, A4 ἕως R4, καθὼς καὶ τέσσερα ἀκόμη φύλλα χωρὶς ἀρίθμηση).

ΧΑΡΤΙ: Χειροποίητο, γραμμωτό.

ΜΕΛΑΝΙ: Μαῦρο.

ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ: Πλὴν ἑνὸς καλλιτεχνικοῦ πρωτογράμματος στὴν Εἰσαγωγή τοῦ βιβλίου, δὲν ὑπάρχει κάποια ἰδιαίτερη διακόσμηση.

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Δέσιμο πρόχειρο, παλαιό, ἀπὸ χαρτί. Ἐνισχύεται μὲ ἐσωτερικῶς ἐπικολλημένα φύλλα, ποὺ προέρχονται στὸ μὲν ἐξώφυλ-

λο ἀπὸ ἔντυπο *Μηναῖο* τοῦ Σεπτεμβρίου (ἀπόσπασμα τῆς 23ης Σεπτεμβρίου), στὸ δὲ ὀπισθόφυλλο ἀπὸ τὸ ἴδιο *Μηναῖο* (ἀπόσπασμα τῆς 21ης Σεπτεμβρίου), καθὼς καὶ ἀπὸ βιβλίο πρακτικῆς ἀριθμητικῆς καὶ χειρόγραφα σημειώματα ἐπὶ χονδροῦ χάρτου.

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ: Ἀναγκαῖα κρίνεται ἡ ἀποκόλληση τῶν προηγούμενων ἀναφερόμενων φύλλων ποὺ χρησιμοποιήθηκαν ὡς στηρίγματα βιβλιοδεσίας.

ΚΤΗΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΛΟΙΠΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ:

1. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ ἐξωφύλλου βιβλιοδεσίας σημειώνονται μὲ μαῦρο μελάνι τὰ ἑξῆς:

α) «ποῦ κηρατῆ γιατζηλάρ / πνευματικὸς ὁλὰν ὀκου/σοῦν τεγῆ», στὰ καραμανλήδικα, σὲ τουρκικὰ δηλαδὴ μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτῆρες, ποὺ σημαίνουν: «αὐτὸ τὸ βιβλίο τὸ ἔγραψαν, ὥστε νὰ τὸ διαβάσει ὅποιος εἶναι πνευματικὸς».

β) «αὐτὸ τὸ βιβλίο ἐπουλήθη / ἐλήφθη (supra lineam) /εἰς τὴν στατήραν», στὰ ἑλληνικά.

γ) ΙΛq (= 189, ἀραβιστί)

10000 (= 15.555, ἀραβιστί).

δ) Ἀκολουθεῖ γιατροσόφι στὰ τουρκικὰ μὲ ἀρμενικοὺς χαρακτῆρες, τὸ ὁποῖο σημαίνει ὅ,τι καὶ ἡ δευτέρη σημείωση στὸ παράφυλλο τοῦ ὀπισθοφύλλου, ποὺ εἶναι γραμμμένη στὰ καραμανλήδικα (βλ. παρακάτω).

2. Στὸ φύλλο ψευδοτίτλου ἐπαναλαμβάνονται ὑπὸ μορφὴν δοκιμίου κονδυλίου τὰ δύο πρῶτα γράμματα τοῦ τίτλου, ἐνῶ ἀπὸ μεταγενέστερο χέρι σημειώνεται: «2930 [δοχ]», στὴν πίσω δὲ ὄψη του σημειώνεται: «ητοῦτο πέλει ἰορδάνου ἀβραμίδη».

3. Στὸ ἐξώφυλλο τίτλου, καθὼς καὶ στὶς σελίδες 193, 270 καὶ 271, ἀποτυπώνεται ἡ σφραγίδα: «ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ – ΜΥΣΤΑΚΙΔΕΙΟΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ».

4. Στὴν πίσω σελίδα τοῦ τελευταίου φύλλου (παραφύλλου) τοῦ βιβλίου σημειώνονται τὰ ἑξῆς:

α) «εὐλόγει μου παρεκ(α)λῶ / τιμώτατε καὶ ἀγαπητέ μου/ πάτερ».

β) Δύο γιατροσόφια στὰ καραμανλήδικα:

ι. «1 τηρέμ: κεγνὲ πουγουνουζουνου: ἡρεντελεγήπ / καρὰ πεκμεζὲ κατίπ: τζητζεγὲ τούτου/λάν τζοτζουγὰ ητζερμελή», ἥτοι «ἓνα δράμι κέρατο βοδιοῦ, ἀφοῦ τὸ τρίψετε, προσθέστε το σὲ μαῦρο πετμέζι, καὶ πρέπει νὰ τὸ δώσετε νὰ τὸ πιεῖ τὸ παιδί ποὺ προσβλήθηκε ἀπὸ εὐλογία» καὶ

ii. «σατζ οὐζαμασινὰ τογούζ τσηνή ἐγίτζε το/γούπ: αλημαλή: 25 τριμ ζαγιτούν γιαγή / πηριρινέ κατίπ: ὄνπιρ κουν τουρ/τουκταν σόγρα: σατζὰ σουρτ ἐγήτηρ:», δηλαδή: «Γιὰ τὸ μάκρυμα τῶν μαλλιῶν, ἐννέα κεραμικά πλακάκια (τσινί) κοπανίστε τα καλά, καὶ προσθέστε 25 δράμια ἐλαιόλαδο. Ἄφου μείνουν ἔνδεκα ἡμέρες, ἄλειψέ το στὰ μαλλιά. Εἶναι καλό).

γ) Δοκίμιο κονδυλίου μὲ ἄρμενικούς χαρακτήρες.

4. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὀπισθοφύλλου βιβλιοδεσίας σημειώνονται ἀκόμη:

α) «ἤζετλου μούχα[μπετλού]», ποὺ σημαίνει στὰ καραμανλήδικα: «ἐνδοξότατε/οι, προσφιλέστατε/οι».

β) Δοκίμια κονδυλίου μὲ βάση τὴν πρώτη ἀπὸ τὶς δύο παραπάνω λέξεις: «ἤζέτ» (= δόξα) καὶ «ἤζετλού» (= ἐνδοξότατος).

γ) «τοτοῦτο ὑπάρχει κτῆμα: ἄβραάμ: τοῦ καταγο/μενου ἐκ τινος χωρίου: τῆς Καισαρίας (sic) / καλουμένου: Κερμήρ: ὠνηθὲν ἀργυρίων / ἐκατῶν (sic): ιωιβ' [=1812]».

Ὁ τελευταῖος γεωγραφικὸς προσδιορισμὸς ἀναφέρεται στὴν κωμόπολη Κερμίρα, πέντε χλμ. ἀνατολικῶς τῆς Καισάρειας τῆς Καππαδοκίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Τὸ κείμενο σώζεται σὲ χειρόγραφη μορφή στὴν Πατριακή Βιβλιοθήκη (ἀρ. 562), προσφάτως δὲ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Βασίλειο Τσακίρη, μαζί μὲ τὸ ἀντίστοιχο ἔργο τοῦ P. Segneri, *Ὁ Μετανοῶν Διδασκόμενος*, γιὰ τὶς ἐκδόσεις «Θεσβίτης» (Θῆρα 2005). Σχετικῶς μὲ ἀντίτυπα τῆς παρούσης ἐκδόσεως σὲ ἄλλες Βιβλιοθήκες βλ. Β. Τσακίρη, *ὁ.π.*, σ. 18 (ὑποσ. 51).

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Α': 4888.

1817

(Α.Κ. 1666)

[Παλαιότερος Α.Κ.: Σπουδαστήριον Ἱστορικῆς Θεολογίας: 7336]

**ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΙΕΡΑ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΒΑΔΙΣΤΟΥ ΟΡΟΥΣ ΣΙΝΑ**

[Βενετία 1817]

Πρόκειται γιὰ *Προσκνητᾶριο* ἢ *Ὀδοιορικό*, εἰδικὴ ταξιδιωτικὴ περιγραφή τῶν Ἁγίων Τόπων (εἰδικὰ ἐδῶ τοῦ ὄρους Σινᾶ), πρὸς χρῆση

τῶν προσκυνητῶν καὶ τόνωση γενικότερα τοῦ φρονήματος τῶν Ὁρθοδόξων. Τὸ εἶδος αὐτὸ εἶχε ἐξαιρετικὴ διάδοση στὸ χωρὸ τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τὸ 16ο αἰ. καὶ ἐξῆς.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Τίτλος ἐξωφύλλου: ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΙΕΡΑ / ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΒΑΔΙΣΤΟΥ ΟΡΟΥΣ ΣΙΝΑ, / Περιέχουσα ἐν πρώτοις μὲν τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Ἁγίου καὶ Ἐνδόξου Μεγάλου / ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΜΩΨΣΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΠΤΟΥ / Δεύτερον τὴν Ἀκολουθίαν τῆς Ἁγίας Ἐνδόξου Μεγαλομάρτυρος Χριστονύμφης, / ΠΑΡΘΕΝΟΥ ΚΑΙ ΠΑΝΣΟΦΟΥ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ, / Ἐπομένως δὲ ἐξιστοροῦσα συντόμως καὶ περιληπτικῶς τὰ τοῦ Θεοβαδίστου / τούτου Ὅρους, τουτέστι τὴν Θέσιν καὶ Ἁγιότητα αὐτοῦ, τὰ τῆς Βασιλικῆς λαμ/πρᾶς Οἰκοδομῆς τοῦ ἐκεῖσε περικαλλεστάτου Μοναστηρίου, τὰ τῶν ἐρημητῶν / Ἀράβων, τοὺς ἐπισυμβάντας κατὰ καιροὺς μεγάλους κινδύνους τῷ Ἁγίῳ / τούτῳ Μοναστηρίῳ, τὰ τε ἔνδον αὐτοῦ καὶ ἔξω πέριξ Ἱερὰ (sic) Προσκυνήματα, / μετὰ τινων θαυμάτων, τοὺς ἐν αὐτῷ μέχρι τούτου Ἀρχιεπισκοπήσαντας, ἔτι / δὲ καὶ τοὺς κατὰ διαφόρους χρόνους ἐπιδημήσαντας εἰς τοῦτο τὸ Ὅρος Ἁγίους, / καὶ ἄλλους Ἄνδρας ἐπ' ἄρετῇ καὶ μαθήσει διαλάμπαντας, καὶ τελευταῖον τὴν / Ἀκολουθίαν τῶν ἐν Σινᾷ καὶ Ραϊθῶ ἀναιρεθέντων Ὁσίων Ἀββάδων. / ΤΥΠΩΘΕΙΣΑ ΝΥΝ ΠΕΜΠΤΟΝ ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΗΣ / ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΜΟΝΗΣ / ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΒΑΔΙΣΤΟΥ ΟΡΟΥΣ ΣΙΝΑ. / ΕΝ ΒΕΝΕΤΙΑ./ ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. / 1817.
2. Ἐκδοτικὸ σημεῖωμα Νικολάου τοῦ Γλυκέος «πᾶσι τοῖς ἐντευξομένοις» (σελ. 3-6).
3. Ἀκολουθία Μωϋσέως τοῦ θεόπτου, ἐορτάζοντος τὴν 4ῃ Σεπτεμβρίου (σελ. 7-19). Προηγεῖται ἔνθετη χαλκογραφία μὲ τοὺς Μωϋσῆ καὶ Ἁράων.
4. Βίος καὶ πολιτεία Μωϋσέως τοῦ θεόπτου (σελ. 20-54).
5. Ἀκολουθία τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης (σελ. 55-69). Προηγεῖται χαλκογραφία τῆς Ἁγίας.
6. Βίος καὶ ἄθλησις τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης (σελ. 70-88).
7. Συνέχεια τῆς Ἀκολουθίας τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης (σελ. 89-96).
8. Γερασίμου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, Ἐγκώμιον εἰς τὸ ἅγιον καὶ θεοβάδιστον ὄρος τὸ Σίναιον (σελ. 97-106). Προηγεῖται ἔνθετη χαλ-

κογραφία μετὰ τὴν σύναξιν τῶν Προφητῶν πρὸ τῆς ἐνθρόνου καὶ βρεφοκρατοῦσης Θεοτόκου.

9. «Περιγραφή γενικὴ τοῦ ἁγίου καὶ θεοβαδίστου ὄρους Σινᾶ», «περὶ ὀνόματος αὐτοῦ, γεωγραφικῆς θέσεως, κατοίκων, κτλ.» (σελ. 107-126).
10. «Σχῆμα καὶ μέγεθος τοῦ Μοναστηρίου καὶ τῆς ἀξιοθαυμάστου Ἐκκλησίας τοῦ Καθολικοῦ, περὶ τῶν λοιπῶν Παρεκκλησιῶν, καὶ τῶν κατὰ μέρος πάντων ἐν αὐτῷ» (σελ. 126-137).
11. «Περὶ τῆς ἀναβάσεως εἰς τὸ θεοδόξαστον ὄρος τοῦ Σινᾶ, καὶ τῶν ἐπ' αὐτὸ Προσκυνημάτων, τῶν λοιπῶν πέριξ βουνῶν, μονηδριῶν (sic), σεβασμιῶν ἄλλων τόπων, καὶ τὰ κατὰ τὴν Ῥαϊθῶ» (σελ. 138-151).
12. «Περὶ τῶν Ἀρχιεπισκόπων τοῦ Μοναστηρίου» (σελ. 151-155).
13. Ἐρεμίτου Β' Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Συνοδικὸν Γράμμα «εἰς ἀποκατάστασιν καὶ αὔθις τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τοῦ Σινᾶ» (σελ. 156-161).
14. «Περὶ Ἀρμενίων» (σελ. 161).
15. «Περὶ τῶν ἐν ἀσκήσει, ἀγιότητι, καὶ μαθήσει διαπρεψάντων, καὶ ἄλλων σπουδαίων Σιναϊτῶν» (σελ. 162-172).
16. Ἀκολουθία πάντων τῶν ἐν Σινᾶ καὶ Ῥαϊθῶ ἀναιρεθέντων Πατέρων, τιμωμένων τὴν 14ῃ Ἰανουαρίου (σελ. 173-188). Προηγεῖται ἐνθετη χαλκογραφία τῶν ἁγίων Πάντων.
17. «Βίος καὶ ἀθλησις... τῶν ἐν Σινᾶ καὶ Ῥαϊθῶ ἀναιρεθέντων ὑπὸ τῶν βαρβάρων» Πατέρων (σελ. 189-202).
18. Βίος καὶ Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου Θεοδοῦλου (σελ. 203-218).
19. Πίνακας περιεχομένων (σελ. 219).

ΤΟΠΟΣ, ΧΡΟΝΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ, ΕΚΔΟΤΗΣ

Τὸ παρὸν Προσκυνηταριὸν τυπώθηκε στὴ Βενετία τὸ ἔτος 1817 σὲ πέμπτη ἐκδόση (ἢ πρώτη εἶχε γίνεαι τὸ 1727)³⁸, μετὰ πολλῶν προσθηκῶν, ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο Νικολάου τοῦ Γλυκέος τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, τοῦ ὁποῦ τοῦ σῆμα εἶναι ἤδη γνωστό³⁹.

38. Περισσότερα σχετικῶς βλ. στὸ Φ. Ἡλιοῦ, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τοῦ 19ου αἰῶνα. Βιβλία, φυλλάδια*. Τόμος Α'. 1801-1818, Ἀθήνα 1997, σ. 513.

39. Περὶ αὐτοῦ βλ. καὶ προηγούμενο ἐντυπο τοῦ παρόντος Καταλόγου.

E N B E N E T I A .

ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ.

Ι 8 Ι 7.

Ἡ ἔκδοσις πραγματοποιήθηκε, σύμφωνα μὲ τὸν τίτλο τοῦ ἐξωφύλλου, «διὰ δαπάνης τῆς Ἱερᾶς καὶ Βασιλικῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου καὶ θεοβαδίστου Ὁρους Σινᾶ», συνετελέσθη δὲ μερίμνη τοῦ ἀρχιεπισκοποῦ Συναίου Κωνσταντίου (βλ. σελ. 5 τοῦ βιβλίου).

Τὴν τυπογραφικὴ ἐπιμέλεια εἶχε ὁ Σπυρίδων Βλαντῆς, ὁ ὁποῖος σὲ ὑποσημείωσι τῆς σελ. 172 τοῦ βιβλίου σχολιάζει καὶ ὑπογράφει: «Τόσον πολλὰ εἶναι, ὡς μοὶ φαίνεται, τὰ κάλλη τῆς παρούσης Περιγραφῆς, ὥστε πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ ταύτης Συγγραφεὺς εἶναι βέβαια Ἀνὴρ σοφός, καὶ σεβάσμιος, ἄξιος τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τῶν ἐγκωμίων παντὸς τοῦ ἡμετέρου Γένους. Ὁ ἐπὶ τῆς Τυπογρ[αφίας] Διορθωτῆς Σ.Β.».

ΣΧΗΜΑ: 4ο. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ: 24,5X18 cm.

ΣΕΛΙΔΑΡΙΘΜΗΣΗ: Οἱ σελίδες ἀριθμοῦνται μὲ ἀραβικοὺς χαρακτῆρες.

ΧΑΡΤΙ: Χειροποίητο, γραμμωτό.

ΜΕΛΑΝΙ: Μαῦρο.

ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ: Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ βιβλίου ὑπάρχουν τέσσερις ἔνθετες χαλκογραφίες ποὺ παριστοῦν: α) τὸν Μωϋσῆ καὶ τὸν Ἀαρών, μὲ τὸ σῆμα καὶ τὰ ἀρχικὰ τοῦ τυπογράφου στῆ βάση τῆς εἰκόνας (σελ. 6/7), β) τὴν ἁγία Αἰκατερίνα, μὲ τὴν ἀφιερωματικὴ ἐπιγραφή: «Δέησις τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ νεοφύτου ἱερομονάχου τοῦ σιναΐτου. 1752» (σελ. 54/55), γ) τὴν Πάντων Ἄνασσα (sic) ἐν μέσῳ Προφητῶν καὶ ἀγγέλων, μὲ τὴ διευκρίνισι ὅτι ἐχαράχθη «Ἐν δαπάναις ἱερομονάχου Δανιὴλ Ἰατροπούλου ,αψβ' -» (σελ. 96/97), καὶ δ) «τῶν Ἁγίων Πάντων» τὸν θεοῦ-

τατο χόρο (σελ. 172/173). Διακρίνονται ἀκόμη διακοσμητικά ἐπίτιτλα καὶ διαχωριστικά, καθὼς καὶ εἰκονογραφημένα πρωτογράμματα.

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Χαρτόδετη, σὲ κίτρινο ἐμπριμέ μαλακὸ χαρτόνι, μὲ πράσινα καὶ κόκκινα σχέδια καὶ τὴν τεχνικὴ τῆς μαρμαρόκολλας, ποὺ μαρτυρεῖ ὅτι τὸ βιβλίον ἔχει συντηρηθεῖ.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ: Ἀρίστη.

ΚΤΗΤΟΡΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ: Στὸ ἐσώφυλλο σημειώνεται μὲ στυλογράφο: «ἀριθμ. Κτημ. 7336», ἐνῶ στὴ σελ. 218 τοῦ βιβλίου ἀποτυπώνεται ἡ σφραγίδα τοῦ Μουσείου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Σπ. Κοντογιάννη, «Γενικὴ Βιβλιογραφία περὶ Σινᾶ», *Πανηγυρικός Τόμος ἐπὶ τῇ 1400ῇ ἀμφιετηρίδι τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Σινᾶ*, Ἐν Ἀθήναις 1971, σ. 535-566, 537.

ΓΚΙΝΗ-ΜΕΞΑ *994.

ΗΑΙΟΥ *1817.88.

1841

(Α.Κ. 2082)

[παλαιότερος Α.Κ.: Σπουδαστήριον Ἱστορικῆς Θεολογίας.
Παλαιογραφία: 47]

J.B. Silvestre

PALÉOGRAPHIE UNIVERSELLE, I-IV

Paris 1841

Πρόκειται γιὰ μνημειῶδες ἔργο ἀπὸ πλευρᾶς τυποτεχνικῆς, μοναδικὸ στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἑγχειρίδιου Παγκόσμιας Παλαιογραφίας. Παραδίδει 296 ὀλοσέλιδα δείγματα γραφῆς ἀπὸ ὄλους τοὺς τότε γνωστοὺς πολιτισμοὺς Ἀνατολῆς καὶ Δύσης. Τὰ δείγματα αὐτὰ κατέγραψε ὁ ζωγράφος καὶ Καθηγητὴς τῆς καλλιγραφίας Joseph Balthasar Silvestre (γεννηθεὶς τὸ 1791), μετὰ ἀπὸ ἐπιτόπιες ἐπισκέψεις του σὲ ἀρχεῖα καὶ βιβλιοθήκες τῆς Εὐρώπης. Τὸ σχολιασμό τους εἶχαν ἀναλάβει ὁ Jacques Joseph Champollion-Figeac (1778-1867), ἀρχαιολόγος, ὑπεύθυνος χειρογράφων τῆς Βασιλικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Γαλλίας καὶ Καθηγητὴς Παλαιογραφίας, ὁ Jean François Champollion (1790-1832), ἀδελφὸς τοῦ προηγουμένου καὶ γνωστὸς ὡς θεμελιωτὴς τῆς Αἰγυπτολογίας, καθὼς καὶ ὁ γιὸς τοῦ πρώτου Aimé Louis Champollion-Figeac (1813-1894), Δι-

ευθυντῆς Ἀρχείων τῆς ὡς ἄνω Βιβλιοθήκης. Τὰ σχέδια τοῦ J.B. Silvestre χαρακτήκαν στὰ ἐργαστήρια τοῦ Girault, συνιστοῦν δὲ ἐξαιρετικὰ δείγματα τυπογραφίας, τόσο γιὰ τὴν καθαρότητα τῶν σχημάτων καὶ τὴν ἀπόδοση τῶν χρωμάτων ὅσο καὶ γιὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸν ἀριθμὸ τους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ (ΚΑΤΑ ΤΟΜΟ)

Ὁ ψευδοτίτλος, ὁ κανονικὸς τίτλος ἐξωφύλλου καὶ ὁ τίτλος ἐξωφύλλου τοῦ χαρακτῆ ἐπαναλαμβάνονται σὲ ὅλους τοὺς τόμους, μὲ τὶς ἀνάλογες κάθε φορὰ τροποποιήσεις. Πιὸ ἀναλυτικά:

I. [ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ]:

PREMIÈRE PARTIE. PEUPLES ORIENTAUX.

α) Ψευδοτίτλος: «Paléographie / Universelle. / Première Partie».

β) Τίτλος ἐξωφύλλου: «Paléographie / Universelle / Collection / de Fac-simile d' écritures / de tous les peuples et de tous les temps / tirés des plus authentiques documents de l'art graphique, chartes et manuscrits / existant dans les archives et le bibliothèques / de France, d' Italie, d' Allemagne et d' Angleterre, / publiés d'après les modèles écrits, dessinés et peints sur les lieux mêmes / par M. Silvestre, / Chevalier des Ordres de la Légion d'Honneur, de Saint-Stanislas de Russie, de Saint-Ferdinand d'Espagne, / et de Saint-Grégoire le Grand, / Professeur de Calligraphie de LL.AA.RR. les Enfants du Roi; / et accompagnés / d'explications et descriptives / par / M.M. Champollion-Figeac et Aimé Champollion fils. / Première Partie / Peuples Orientaux. / Paris, / Typographie de Firmin Didot Frères, libraires, / Imprimeurs de l'Institut de France, / Rue Jacob, No 56./ MDCCCXLI (=1841)».

γ) Τίτλος ἐξωφύλλου τοῦ χαρακτῆ, τυπωμένος μὲ ἐξαιρετικὰ περίτεχνο τρόπο: «Paléographie / Universelle / Collection / de Fac-simile d' écritures / de tous les peuples et de tous les temps / tirés des plus authentiques documents de l'art graphique, chartes et manuscrits / existant dans les archives et le bibliothèques / de France, d'Italie, d'Allemagne et d'Angleterre, / publiés d'après les modèles écrits, dessinés et peints sur les lieux mêmes / par M. Silvestre, / Chevalier des Ordres de la Légion d'Honneur, de Saint-Stanislas de Russie, de Saint-Ferdinand d'Espagne, / et de Saint-Grégoire le Grand, / Professeur de Calligraphie de LL.AA.RR. les Enfants du Roi; / et accompagnés / d'explications et descriptives / par / M.M. Champollion-Figeac et Aimé Champollion fils, / Gravés par Girault / Dédié à Mr. Jh. Me. Massani de

Rome / Paris 1841 / Premier Volume». Στὴ βάση τῶν δύο τελευταίων λέξεων ἔχουν τυπωθεῖ μὲ λιγότερο εὐδιάκριτα στοιχεῖα τὰ ἑξῆς: «Girault del 31 Gal(er)ie Vivienne / L'Ouvrage imprimé par Chardon aîné et Aze». Ἀκολουθεῖ πρόστυπη χάραξη τῶν ἀρχικῶν τοῦ Silvestre (: JBS) σὲ σχῆμα κορδέλας μὲ τρία διακριτικά (ἀντιστοιχοῦν ἴσως στοὺς σπουδαιότερους τίτλους τιμῆς ποῦ τοῦ εἶχαν μέχρι τότε ἀπονεμηθεῖ).

δ) Ἀφιέρωση τοῦ ὄλου ἔργου ἀπὸ τὸν J.B. Silvestre στὸν Joseph Marie Massani de Rome, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν ἐνεθάρρυνε στὴν ὑλοποίηση τοῦ ἐγχειρήματος.

ε) Γενικὴ Εἰσαγωγή μὲ τὸν ὑπότιτλο: «Considérations pour servir à l'Histoire de l'écriture» (σελ. 1-51).

στ) Ἀναλυτικὸς Πίνακας περιεχομένων καὶ τῶν τεσσάρων τόμων (μὲ νέα σελιδαρίθμηση, σελ. 1-17).

ζ) Γραφὲς Ἀνατολικῶν λαῶν (Κινέζων, Ἰνδῶν, Αἰγυπτίων, Βαβυλωνίων, Φοινίκων κ.λπ.) μὲ σχετικὲς Εἰσαγωγὲς καὶ τοὺς χαρακτηριστικοὺς πίνακες τῶν ἀντιστοιχῶν δειγμάτων (φύλλα 95, χωρὶς σελιδαρίθμηση).

II. [ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ]:

DEUXIÈME PARTIE: GRECS ET LATINS.

Περιέχονται: Γραφὲς ἑλληνικὲς καὶ γραφὲς λατινικὲς (γενικά) (φύλλα 132).

III. [ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ]:

TROISIÈME PARTIE: EUROPE MODERNE-RÉGION MÉRIDIIONALE.

Περιέχονται: Γραφὲς ἀπὸ τὴ Νεώτερη Εὐρώπη. Α' Μεσόγειος: Ρωμανικὲς γραφὲς Ἰταλίας, Γαλλίας, Ἰσπανίας καὶ Πορτογαλίας (φύλλα 148).

IV. [ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ]:

QUARTIÈME PARTIE: EUROPE MODERNE-RÉGION SEPTENTRIONALE.

Περιέχονται: Γραφὲς ἀπὸ τὴ Νεώτερη Εὐρώπη. Β' Κεντρικὴ καὶ Βόρεια Εὐρώπη: Ρωμανικὲς γραφὲς Ἀγγλίας, Ἰρλανδίας, Βορείων Χωρῶν, Γερμανίας, Οὐγγαρίας, Ἰσλανδίας. Κυριλλικὲς γραφὲς Ρωσίας, Βουλγαρίας, Μολδαβίας καὶ Σερβίας. Γραφὲς συμβόλων καὶ λατινικὲς ἀπὸ τὸ Νέο Κόσμο (φύλλα 154).

ΤΟΠΟΣ, ΧΡΟΝΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Στὸν Β' τόμο, ὁ τίτλος ἐξωφύλλου τοῦ χαρακτὴ φέρει ὡς χρονολογικὴ ἔνδειξη τὸ ἔτος 1840, ἐνῶ στὸν κανονικὸ τίτλο ἐξωφύλλου ὄλων τῶν

τόμων, καθὼς καὶ στὸν τίτλο ἐξωφύλλου τοῦ χαρακτῆ τῶν ὑπολοίπων, σημειώνεται τὸ 1841. Στὸ τέλος τῆς Γενικῆς Εἰσαγωγῆς τοῦ Α' τόμου ὑποβάλλεται ἡ ἔνδειξη «Paris, 15 décembre 1841» (σελ. 51), ἐνῶ στὴ σελίδα Ἀφιέρωσης τοῦ ἰδίου τόμου σημειώνεται: «Parisiis, au 1er Janvier 1842», ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο προφανῶς κυκλοφόρησε τὸ συγκεκριμένο ἔργο ἀπὸ τὸν περιφημὸ ἐκδοτικὸ οἶκο τῶν ἀδελφῶν Didot τῶν Παρισίων.

ΣΧΗΜΑ: 16ο. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ: 0,60X0,425 m.

ΧΑΡΤΙ: Χειροποίητο, μὲ ποιότητα ἐξαιρετικὴ τόσο στὴν ἐκτύπωση τοῦ κειμένου ὅσο καὶ στὴν ἀπόδοση τῶν χαρακτικῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Τὸ ἔργο μεταφράστηκε καὶ ἐκδόθηκε τὸ 1849 στὸ Λονδίνο, ὑπὸ τὸν τίτλο: «*Universal palaeography; or, Fac-similes of writings of all nations and periods: copied from the most celebrated and authentic manuscripts in the libraries and archives of France, Italy, Germany, and England... accompanied by an historical and descriptive text and introduction by Champollion-Figeac and Aimé Champollion, fils. Translated from the French, and edited, with corrections and notes, by Sir Frederic Madden... London, Henry G. Bohn. Μία τρίτομη ἔκδοση τοῦ ἰδίου ἔργου, καθὼς καὶ μία δίτομη, μαζί μὲ δύο τόμους χαρακτικῶν, ἀκολούθησαν ἀπὸ τὸν H.G. Bohn τὸ 1850.*

(Πρὸβλ. <http://library.wustl.edu/units/spec/rarebooks/semiology/palaeography.html>)